O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI QISHLOQ VA SUV XO’JALIGI VAZIRLIGI

SAMARQAND QISHLOQ XO’JALIK INSTITUTI

“QISHLOQ XO’JALIGI MAHSULOTLARINI TAYYORLASH,

SAQLASH VA QAYTA ISHLASHNI TASHKIL ETISH”

KAFEDRASI

5620500-Qishloq xo’jalik mahsulotlarini yetishtirish, saqlash va

ularni dastlabki qayta ishlashni texnologiyasi bakalavriat yo’nalishi

IV-kurs 47- guruh talabasi Mamatkulov Rustambek Sherzodovichning

BITIRUV MALAKAVIY IShI

MAVZU: “Tamaki bargini saqlash va daslabki qayta ishlash kichik korxonasini loyihalash”

Bajardi: R.Sh.Mamatkulov.

Ilmiy Rahbar: A. H.Yusupov.

Samarqand – 2014 yil.

M U N D A R I J A

1.	K i r i sh	
2.	Texnik iqtisodiy asoslash	
3.	Texnologik qism	
4.	Ekologiya atrof muhitni muxofaza qilish	
5.	Standartlashtirish	
6.	Iqtisodiy qism	
7	Xulosa va takliflar	
8.	Internet ma’lumotlari	
9.	Foydalanilgan adabiyotlar	
10	Taqdimot	

K I R I S h

Qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirish, aholini oziq-ovqat va boshqa mahsulotlar bilan uzluksiz ta'minlash hozirgi kunda dolzarb, ma'suliyatli masaladir. Aholini yil davomida meva – sabzavot va poliz mahsulotlari bilan ta'minlash uchun saqlash va qayta ishlash ishlariga alohida e'tibor berish lozim. Chunki, meva – sabzavot va poliz mahsulotlari mavsumda yetishtiriladi. Ularni uzoq saqlash va qayta ishlashni tashkil etmasdan aholini turli mahsulotlar bilan yil mobaynida ta'minlab bo'lmaydi. Mahsulotlar ishlab chiqarish ko'paygan sari saqlash va qayta ishlash ham takomillashmog'i kerak.

Meva – sabzavot va poliz mahsulotlarini yetishtirish, yig'ish, tashish, saqlash va qayta ishlash ilmiy tashkil qilinsa, bu borada fan-texnika yutuqlari hamda ilg'orlar tajribasi keng joriy etilsa, mahsulotlar isrof bo'lishi kamayadi. Chunki har yili yetishtirilgan hosilning 20-30 % i yig'ish, tashish va saqlash jarayonida nobud bo'ladi.

Mustaqillikka erishgan Respublikamizning sosial iqtisodiy rivojlanish dasturlaridan asosiysi, xalq turmush sharoitini sosial-iqtisodiy jihatdan yaxshilashdir. Buning uchun inson talabini qondirishga xizmat qilayotgan sanoat korxonalarini ishini qayta ko'rib chiqish va rivojlantirish lozimdir. Bunga, sifat ko'rsatgichlari yuqori bo'lgan turli xildagi oziq-ovqat mahsulotlarini ko'paytirish, o'z navbatida ishlab chiqarish texnologiyasini, tayyor mahsulotlar sifatini ko'tarish, chiqindi va yo'qolishini kamaytirish asosida erishilishi mumkin. Bu vazifalarni bajariщda oziq-ovqat sanoati korxonalarining va shu sohada ishlovchi ishlab chiqarish mutaxassislari va ilmiy xodimlar oldida katta majburiyatlar turibdi.

Oziq-ovqat sanoati hozirgi davrda eng yetakchi sohalardan bo'lib, bu yerda ko'p miqdorda xomashyo va mahsulotlar ishlatiladi. Bu sohani yo'naltirishning asosiy yo'llari, mahsulot ishlab chiqarishni industrial texnologiyasini qo'llash, eski korxonalarni rekonstruksiya qilish va hozirgi talablarga javob beruvchi yangi korxonalar qurish, yuqori sifatli, jahon bozori talablariga mos keluvchi mahsulotlar

ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, mahsulotlar assortimentini ko'paytirish va sifatini yaxshilashdir.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, bu masalaga e'tibor kuchaydi. Mahsulot sifati ustidan nazorat o'rnatildi. Mahsulotlarimiz bevosita jahon bozoriga chiqarila boshladi. Lekin, baribir meva – sabzavot va poliz mahsulotlarini saqlash va qayta ishlash borasida fan, ilg'orlar yutug'i keng joriy etilmayapti. Mavjud korxona, omborxonalar mahalliy tuproq - iqlim shiroitlarini hisobga olmagan holda qurilgan.

Respublikamizda bugungi kunda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining iqtisodiyotimizdagi o'rni juda katta bo'lib, Hozirgi kunda yalpi ichki mahsulotni to'rtdan bir qismini ishlab chiqarmoqda. Qishloq ho'jalik mahsulotlari valyuta tushumkorligini 55- foizidan ortiqrog'ini ta'minlaydigan muhim eksport manbalaridan biri xisoblanadi.

Prezidentimiz I. A. Karimov O'zbekiston Respublikasi oliy majlisi X-sesiyasida so'zlagan nutqida qishloq xo'jaligida bazor isloxatlarini keskin chuqurlashtirish muammosini yechish masalasini ham kiritgan. Mustaqillikni dastlabki yillarida qabul qilingan "Yer to'g'risida" gi, "Kooperasiya to'g'risida" gi, "Dehqon xo'jaliklari to'g'risida" gi va boshqa bir qator qonun va xujjatlar O'zbekiston Respublikasi Prizidentining farmonlari hamda xukumat qarorlari qishloqda yangi huquqiy munosabatlarni joriy etish tadbirkorlikni fermer va shaxsiy tomorqa ho'jaliklarni rivojlantirish imkonini yaratdi. Hozirgi kunda qishloq ho'jaligini rivojlantirish va ulardan olinadigan mahsulotlar turini ko'paytirish, keyinchalik qishloq ho'jalik mahsulotlarini qayta ishlash, qurutish va saqlashda o'z ananalarimizga ega bo'lmogimiz kerak, Respublikamizda yetishtirilgan mevalarni 67 foizigina qayta ishlanayotgani bizni qoniqtirmaydi deb takitlaydi Prezidentimiz I. A. Karimov.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Meva-sabzavotchilik va uzumchilik soxasini isloh qilish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"

farmoni va qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi, Qishloq va suv xo'jalik vazirligining buyruq va qarorlari bu sohalardagi shirkatlarni fermer xo'jaliklariga aylantirish, agrosanoat firmalarini tashkil qilish va meva-sabzavotchilik tarmog'ini boshqarish tizimini takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekiston hududi ko'pgina qishloq xo'jalik, shu jumladan meva ekinlarini kelib chiqish markazlaridan biri hisoblanadi. Qadimdan bu hududda o'rik, qaroli, olma, nok, gilos, pista, bodom, yong'oq, uzum singari meva ekinlarining, sabzi, bodring, piyoz kabi sabzavot ekinlari, qovun, tarvuz, qovoq singari poliz ekinlarining qimmatli mahalliy navlari saqlanib qolgan.

Meva va uzumni yetishtirish strukturasi ishlab chiqilgan bo'lib, uni joylarda amalga oshirishga alohida ahamiyat beriladi. Chunki, bu tadbirlarni amalga oshirish meva va uzum mahsulotiga bo'lgan xalq iste'moli ehtiyoji, qayta ishlash korxonalari talabi va eksportga mahsulot chiqarishga bo'lgan talablar bilan mahsulot ishlab chiqaruvchilarning takliflari o'rtasidagi mutonosiblikni ta'minlaydi.

Tamaki yetishtirishga asosan Samarkand viloyatining Urgut tumani fermer va dexqon xo'jaliklari va shuningdek, Qashkadaryo viloyatining Kitob, Shaxrisabz va Yakkabog' tumani fermer va dexqon xo'jaliklarining bir qismi tamaki yetishtirishga ixtisoslashgan. Tamaki respublikamizni **TOF** va **TOF** oldi xududlarining sug'oriladigan, shartli sug'oriladigan va lalmi maydonlarida yetishtiriladi. Keyingi yillarda tamakini shartli sug'oriladigan va lalmi maydonlarda yuqori sifatli xom ashyo beruvchi xorijiy seleksiyaga mansub bo'lgan tamaki navlari olib kelinib respublikamizda ekila boshlandi. Jumladan, xozirda tamakining Izmir va Basma navlari rayonlashtirilgan. Bu navlar an'anaviy ekilib kelinayotgan Dyubek nav tiplaridan o'zining biologik va agrotexnik xususiyatlari bilan katta farq qiladi.

Tamakining Izmir navi qurg’oqchilikka o’ta chidamli bo’lib, **TOG’ OLDI** shartli sug’oriladigan va lalmi maydonlarda gektaridan 0,7-0,8 tonna yuqori sifatli xom ashyo beradi. Ushbu tamaki yetishtirishda barcha agrotexnik va texnologik jarayonlar o’simlikda kichik o’lchamli (uzunli-gi 8-10 sm) barglar shakllantirilishiga qaratilishi lozim.

Tamakini Basma navi ham qurg’oqchilikka chidamli bo’lib, uni yetishtirish mobaynida 1-2 marta sug’oriladi va me’yorga ko’ra mineral o’g’itlar bilan oziqlantiriladi.

Tamakini yangi navlari an’anaviy ekilib kelinayotgan Dyubek nav tiplaridan ko’chat o’tkazish muddati va qalinligi, o’gitlash, hosilni yig’ish va saralash kabi bir qator jarayonlar bilan tubdan farq qiladi, bu esa navlar uchun alohida tavsiyalar tuzilishini taqozo qiladi.

Ushbu Bitiruv malakaviy ish tamaki yetishtirishning barcha jarayonlarini qamrab olgan va ularga qat’iy rioya qilish sifatli hosil olishni ta’minlaydi.

Albatta bayon qilingan tavsiyalar aniq joyning sharoitiga qarab qullaniladi va takomillashib boradi. Bitiruv malakaviy ishda turli tabiiy sharoitlarda tamaki ishlab chiqarish va uni qayta ishlash tajribalarining natijasi o’z aksini topgan.

Bitiruv malakaviy ishda tamaki yetishtirish va qayta ishlash jarayonlari bir-biriga uzviy botliq ravishda bayon qilingan bo’lib, ularning dalada qullanishi sifatli xom ashyo yetishtirishga va mahsulot ishlab chiqapishga qaratilgan.

Tamaki yetishtiriladigan hududlarning iqlim sharoitlarini har tomonlama va to’lik hisobga olmasdan turib sifatli xom ashyo yetishtirish mumkin emas. Tamaki navi ekiladigan maydonlar dengiz satxidan 700 - 1000 metr va undan yuqori balandlikda joylashgan. Vegetasiya davrining davomiyligi 200 - 220 kun (10° S dan yuqori xaroratli kunlar). O’rtacha yillik harorat 12-14 S ni tashkil qiladi. Eng issiq kunda havo harorati 38-40°S. Eng sovuq kunlari esa minus 18-20°S da bo’ladi. Odatda mart oyida oxirgi baxorgi sovuq bo’ladi. Bunda kuchatxonalar plyonka bilan yopilishi lozim. Kuzgi dastlabki sovuq oktyabr oyining boshida tushadi. Aprel oyining ikkinchi o’n : kunligida o’rtacha havo xarorati +10°S dan oshadi va kuchatni dalaga o’tkazish imkoniyati tug’iladi.

Tamaki ekini tarkibida eng zaharli alkoloidlardan biri – nikotin mavjud. Xromat kislota bilan nikotin qo'shilganda nikotin kislotasi paydo bo'ladi. Nikotin kislotasi farmakologiyada keng qo'llaniladi, ya'ni ushbu moddadan turli xil dori vositalari ishlab chiqarishda foydalaniladi.

Tamaki ekinining barglaridan farmakologiyada foydalanish bilan bir qatorda xalq xo'jaligida undan papiros, sigara, sigaret, trubkali tamaki va hidlantiradigan tamaki ishlab chiqariladi. Tamaki barglari tarkibida 1-4 foiz nikotin, 1 foiz efir moylari, 4-7 foiz smola, 7-10 foiz oqsil, 4-13 foiz uglevodlar va 13-15 foiz kul moddalari mavjud.

Respublikamizda tamaki hosilini, ya'ni barglarini yig'ish ishlari iyul oyidan boshlanib oktyabr oyida tugallanadi. Yig'ilgan mazkur xom ashyoni bekamu-ko'st saqlash va sifatli qayta ishlab, jahon andozalariga mos mahsulotlar ishlab chiqarish bugungi kundagi dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

2.Korxona qurilishini texnik iqtisodiy asoslash.

Viloyat	*SAMARQAND*
Tuman	*Urgut*
Markazi	*Urgut shahri*
Tashkil topgan vaqti	*31.12.1964*
Umumiy maydoni	*1,12 ming* km^2
Shaharlar soni	*1 ta*
Shahar tipidagi posyolkalar (shaharchalar) soni	*7 ta*
Mahalla fuqarolari yig'inlari soni	*102 ta*
shundan shahar mahallalari soni	*40 ta*
Qishloq fuqarolari yig'inlari soni	*10 ta*
Qishloq aholi punktlari	*115 ta*
2013 yil 1 yanvar holatidagi doimiy aholi soni	*428 435 kishi*
shundan: shahar joylarda	*185 000 kishi*
sh.j.: erkaklar	*93 352 kishi*
ayollar	*91 648 kishi*
qishloq joylarda	*243 435 kishi*
sh.j.: erkaklar	*122 997 kishi*
ayollar	*120 438 kishi*
Samarqandgacha bo'lgan masofa	*35 km*
Chegaradosh viloyatlar	*Qashqadaryo*
Chegaradosh tumanlar	*Tayloq, Samarqand, Bulung'ur*

Asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar

2012 yil (yillik)

Qo'rsatkich nomi	O'lchov birligi	Miq-dori	O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati, %
Sanoat mahsulotlari	*mlrd. so'm*	224,1	121,7
Xalq iste'mol mollari ishlab chiqarish	*mlrd. so'm*	141,6	124,5
Qishloq xo'jaligi mahsulotlari	*mlrd. so'm*	377,4	106,1
Asosiy kapitalga kiritilgan investisiyalar hajmi	*mlrd. so'm*	85,5	144,7
shu jumladan chet el investisiyalari	*mlrd. so'm*	1,0	1,42
shundan to'g'ridan-to'g'ri chet el investisiyasi	*mlrd. so'm*	1,0	1,42
Qurilish-pudrat ishlari	*mlrd. so'm*	61,3	121,2
Chakana tovar aylanmasi	*mlrd. so'm*	324,4	119,4
Jami xizmatlar hajmi	*mlrd. so'm*	135,4	112,1
Aholiga pullik xizmatlar ko'rsatish	*mlrd. so'm*	59,1	118,7
Tashqi savdo aylanmasi	*ming AQSh dol.*	48563,0	155,5
Eksport	*ming AQSh dol.*	14065,7	166,5
Import	*ming AQSh dol.*	34497,3	151,5

I. Demografik holat va mehnat resurslari

1.1. Ma'muriy-hududiy bo'linishi va tumandagi aholi punktlari bo'yicha 2012 yil 1 yanvar holatiga doimiy aholi soni

№	Aholi punktlari nomi	kishi
	Tuman bo'yicha	***419814***
1	Urgut shahri	64009
1	Jartepa shaharchasi	18262
2	Kamangaron shaharchasi	9610
3	G'o's shaharchasi	28143
4	Pochvon shaharchasi	3767
5	Ispanza shaharchasi	20736
6	O'ramas shaharchasi	29170

№	Aholi punktlari nomi	kishi
8	a.p. "Qoranayman"	991
9	a.p. "Xalqobod"	466
10	a.p. "Baxrin"	1850
11	a.p. "Kugoncha"	1006
12	a.p. "Yana qishloq"	770
13	a.p. "Ilonli"	948
14	a.p. "Qorabuloq"	2289
	Qoratepa QFY	***30468***
1	a.p. "Beshkal"	3731

№	Aholi punktlari nomi	kishi
7	Kenagas shaharchasi	8240
	Beshbuloq QFY	***35592***
1	a.p. "Juraptepa"	2554
2	a.p. "Eshonravot"	903
3	a.p. "Kuyonli"	1062
4	a.p. "Beshkapa"	4703
5	a.p. "Jozmon"	5602
6	a.p. "Bekravot"	1865
7	a.p. "Zambarak"	748
8	a.p. "Xo’jayduk"	5731
9	a.p. "Vagashti"	4668
10	a.p. "Sariqtepa"	2477
11	a.p. "Boyqishloq"	1695
12	a.p. "Kingir"	2858
13	a.p. "Beshbuloq"	726
	Ilonli QFY	***28988***
1	a.p. "Sanchiqul"	3754
2	a.p. "Qulqishloq"	5476
3	a.p. "Nisbot"	2603
4	a.p. "Sovgon"	2677
5	a.p. "Ochamayli"	1689
6	a.p. "Taroqli"	2947
7	a.p. "Ukrach"	1522
7	a.p. "Oqmachit"	305
8	a.p. "Misir"	1297
9	a.p. "G’isht machit"	1486
10	a.p. "Yakka tol"	1294
11	a.p. "Ravot"	578
12	a.p. "Bek"	1063
	Japtepa QFY	***12405***
1	a.p. "Uzun"	3766
2	a.p. "So’fi"	3118
3	a.p. "Mug’ol"	4161
4	a.p. "Guliston"	1224
	O’pamas QFY	***16495***
1	a.p. "O’roqboyjar"	4755
2	a.p. "Ipakli"	3022
3	a.p. "Xalqobod"	1430
4	a.p. "Algar"	1563
5	a.p. "Qoriguzar"	874
6	a.p. "Boyguzar"	1531

№	Aholi punktlari nomi	kishi
2	a.p. "Qoratepa"	3496
3	a.p. "Mingbuloq"	1160
4	a.p. "Zinak"	3629
5	a.p. "Qizilbosh"	3204
6	a.p."Tegirmonboshi"	1906
7	a.p. "O’rtaqishloq"	1409
8	a.p. "O’rtatersak"	1539
9	a.p. "Boshtersak"	1462
10	a.p. "Qizilturik"	1443
11	a.p. "Omonqo’ton"	1625
12	a.p. "Konsoy"	1114
13	a.p. "Kaltatoy"	1167
14	a.p. "Qo’zichi"	1037
15	a.p. "Ayrikiya"	1371
16	a.p. "Oqtosh"	758
17	a.p. "Sevaz"	417
	Baxpin QFY	***17520***
1	a.p. "Do’stlik"	1199
2	a.p. "Nayman"	1863
3	a.p. "Mangitobod"	5031
4	a.p. "Ravotcha"	1371
5	a.p. "Xasanboy"	270
6	a.p. "Yangiqishloq"	1673
6	a.p. "G’oyibota"	3313
7	a.p. "Beshkapa"	7218
8	a.p. "Gulobod"	1534
	Xamza QFY	***31785***
1	a.p. "To’rtko’l"	1594
2	a.p. "Korachekman"	1416
3	a.p. "Choshtepa"	1977
4	a.p. "Polvon"	836
5	a.p. "Gijduvon"	1062
6	a.p. "Bayot"	1044
7	a.p. "Abdu"	1011
8	a.p. "Murot"	1691
9	a.p. "Xamzaobod"	1315
10	a.p. "Mulla"	1451
11	a.p. "Kaldivojar"	791
12	a.p. "Avazmergan"	853
13	a.p. "Qorabog’lon"	907
14	a.p. "Ravot"	704

№	Aholi punktlari nomi	kishi	№	Aholi punktlari nomi	kishi
7	a.p. "Jarqishloq"	1287	15	a.p. "Muminobod"	5775
8	a.p. "Algor"	924	16	a.p. "Xo'jaabdal"	1394
9	a.p. "Javtuk"	1109	17	a.p. "Qatag'an"	733
	Mirzaqishloq QFY	***21165***	18	a.p. "Chumchuqli"	4113
1	a.p. "Yuqori Tegana"	3499	19	a.p. "Terak"	3118
2	a.p. "Quyi Tegana"	3447		***Yangiariq QFY***	***21700***
3	a.p. "Ravot"	1589	1	a.p. "Quyiqishloq"	4852
4	a.p. "Yuqori Algar"	1764	2	a.p. "Ishchan"	2812
5	a.p. "Quyi Algar"	2018	3	a.p. "Jarqishloq"	2846
6	a.p. "A'loxotin"	2689	4	a.p. "Beshyogoch"	2675
7	a.p. "Mirzaqishloq"	4809	5	a.p. "Mirzaboglon"	2128
8	a.p. "Mergancha"	1350	6	a.p. "Chep"	2156
	Pochvon QFY	***21759***	7	a.p. "Shurnavo"	227
1	a.p. "Sanchikul"	1800	8	a.p. "Vatkan"	1638
2	a.p. "Tugali"	1952	9	a.p. "O'rta Vatkan"	297
3	a.p. "Baland"	1083	10	a.p. "Qoraqo'ton"	524
4	a.p. "Xo'ja"	1749	11	a.p. "Qo'zibek"	1545
5	a.p. "Qayroqli"	3110			

1.2. Aholining tabiiy va mexanik harakati

2012 yil (yillik)

2012 yilda aholining tabiiy harakati, ming kishi			**2012 yilda aholining mexanik harakati, ming kishi**		
tug'ilganlar	vafot etganlar	tabiiy harakat (+,-)	kelganlar	ketganlar	mexanik harakat (+,-)
25,4	4,0	21,4	0,4	1,4	-1,0

1.3. Mehnat resurslari

2012 yil (yillik)

Ko'rsatkichlar	**O'lchov birligi**	**Miqdori**
Mehnat resurslari	*ming kishi*	214,4
Mehnatga layoqatli yoshdagi mehnatga layoqatli aholining o'rtacha soni	*ming kishi*	213,9
O'rtacha band aholi soni	*ming kishi*	142,1
Kichik tadbirkorlik subyektlarida band aholi soni	*ming kishi*	127,2
sh.j. kichik korxonalarda band aholi soni	*ming kishi*	2,2
mikrofirmalarda band aholi soni	*ming kishi*	16,9
Jami iqtisodiyotda band aholi sonidan kichik tadbirkorlar ulushi	*%*	89,5
O'rtacha oylik ish haqi*	*so'm*	910601,9

* Qishloq xo'jaligi va kichik korxonalardan tashqari

II. Korxona va tashkilotlarning umumiy tasnifi

2.1. Ro'yxatdan o'tgan xo'jalik yurituvchi subyektlar soni

2013 yil 1 yanvar holatiga

	Jami	shundan				2012 yil yanvar-dekabr	
		yirik		kichik	mikro-firma	tashkil topdi	tuga-tildi
		ro'yxatdan o'tgani	faoliyat ko'rsatayot-gani				
Jami	5070	262	262	405	4403	127	43
tarmoqlar							
Sanoat	265	-	-	22	243	33	6
Qishloq va o'rmon xo'jaligi	3725	-	-	280	3445	40	3
Transport va aloqa	23	1	1	10	12	-	-
Qurilish	105	1	1	12	92	7	13
Savdo va umumiy ovqatlanish	313	4	4	64	245	25	11
Boshqa sohalarda	639	256	256	17	366	22	10

*2.2. Kichik tadbirkorlik (biznes) subyektlari soni (fermer xo'jaliklarisiz)**

2013 yil 1 yanvar xolatiga

	Ro'yxatdan o'tgan	Faoliyat ko'rsatayotgan	Faoliyat ko'rsat-mayotgan	2012 yil yanvar-dekabr	
				tashkil topdi	tuga-tildi
Jami	1145	1056	89	92	41
tarmoqlar					
Sanoat	265	243	22	33	6
Qishloq va o'rmon xo'jaligi	259	244	15	6	1
Transport va aloqa	22	21	1	-	-
Qurilish	103	95	8	7	13
Savdo va umumiy ovqatlanish	309	278	31	25	11
Boshqa sohalar	187	175	16	21	10

* Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 11 oktyabrdagi 439-sonli qaroriga asosan

III. Iqtisodiy ko'rsatkichlar

3.2. Qishloq xo'jaligi

2012 yil (yillik)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Qishloq xo'jalik mahsuloti ishlab chiqarish	*mlrd. so'm*	377,4
O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati	*%*	106,1
sh.j. qishloq xo'jalik korxonalarida	*mlrd. so'm*	0,1
fermer xo'jaliklarida	*mlrd. so'm*	71,7
dehqon xo'jaliklarida	*mlrd. so'm*	305,6

3.2.1. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish

Ko'rsatkichlar	Maydoni, ga	Yetishtirilgan mahsulot, ming tonna
Jami don va dukkakli don maydoni	8750	46,3
shundan fermer xo'jaliklarida	8100	41,0
shu jumladan boshoqli don maydoni	8750	46,3
shundan fermer xo'jaliklarida	8100	41,0
Kartoshka maydoni	1742	90,1
shundan fermer xo'jaliklarida	120	13,9
Sabzavot maydoni	1445	98,1
shundan fermer xo'jaliklarida	524	25,4
Poliz maydoni	-	-
shundan fermer xo'jaliklarida	-	-
Meva	1185	16,1
shundan fermer xo'jaliklarida	469	3,7
Uzum	7570	68,8
shundan fermer xo'jaliklarida	6236	42,5
Ozuqabop ekinlar-jami maydoni	2495	-
shundan fermer xo'jaliklarida	1465	-
Texnika ekinlari –jami maydoni	7600	8,5
shundan fermer xo'jaliklarida	7600	8,5
shu jumladan, paxta maydoni	-	-
shundan fermer xo'jaliklarida	-	-
Jami ekin maydoni	23546	x
shundan fermer xo'jaliklarida	19222	x

3.2.2. Chorva bosh soni va chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Yirik shoxli mollar	*bosh*	156641
shu jumladan: sigirlar	*bosh*	76390
fermer xo'jaliklarida yirik shoxli mollar	*bosh*	4748
shu jumladan: sigirlar	*bosh*	1984
Cho'chqa	*bosh*	-
Qo'y va echkilar	*bosh*	88579
shundan fermer xo'jaliklarida	*bosh*	1140
Parranda	*bosh*	319906
shundan fermer xo'jaliklarida	*bosh*	29008
Otlar	*bosh*	2640
shundan fermer xo'jaliklarida	*bosh*	79
Go'sht (tirik vaznda)	*tonna*	34732
shundan fermer xo'jaliklarida	*tonna*	573
Sut	*tonna*	111367
shundan fermer xo'jaliklarida	*tonna*	3911
Tuxum	*ming dona*	26728
shundan fermer xo'jaliklarida	*ming dona*	2150

3.2.3. Fermer xo'jaligi

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Mavjud fermer xo'jaliklari soni*	*birlik*	789
shu jumladan paxta-g'allachilik	*birlik*	-
sabzavot-polizchilik	*birlik*	-
bog'dorchilik-uzumchilik	*birlik*	176
chorvachilik	*birlik*	9
boshqalar	*birlik*	604

* viloyat Qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasi ma'lumotlariga asosan

3.7. Tashqi iqtisodiy faoliyat

2012 yil (yillik)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Tashki savdo aylanmasi	***ming AQSh dol.***	***31219,1***
O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati	%	155,3
Eksport	***ming AQSh dol.***	***8449,7***
O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati *shu jumladan:*	%	5,6 m
Paxta tolasi	*ming AKSh dol.*	-
Kimyoviy mahsulotlar	*ming AKSh dol.*	0,7
Rangli va qora metallar	*ming AKSh dol.*	-
Mashina va asbob uskunalar	*ming AKSh dol.*	-
Oziq-ovqat mollari	*ming AKSh dol.*	793,1
Energiya quvvati manbalari	*ming AKSh dol.*	-
Amalga oshirilgan xizmatlar	*ming AKSh dol.*	-
Boshqalar	*ming AKSh dol.*	7655,9
shu jumladan kichik tadbirkorlar	*ming AQSh dol.*	8449,6
O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati	%	5,8 m
Import	***ming AQSh dol.***	***22769,4***
O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati *shu jumladan:*	%	122,4
Paxta tolasi	*ming AKSh dol.*	-
Kimyoviy mahsulotlar	*ming AKSh dol.*	12370,2
Rangli va qora metallar	*ming AKSh dol.*	482,4
Mashina va asbob uskunalar	*ming AKSh dol.*	6192,8
Oziq-ovqat mollari	*ming AKSh dol.*	-
Energiya quvvati manbalari	*ming AKSh dol.*	1
Amalga oshirilgan xizmatlar	*ming AKSh dol.*	-
Boshqalar	*ming AKSh dol.*	3723,0
shu jumladan kichik tadbirkorlar	*ming AQSh dol.*	21390,5
O'tgan yilga nisbatan o'sish sur'ati	%	120,7
Ro'yxatga olingan chet-el investisiyasi mavjud korxonalar soni *shu jumladan:*	*birlik*	23
Faoliyat ko'rsatayotganlari	*birlik*	23
Qo'shma korxonalarda ishlayotganlar soni	*kishi*	721
Yaratilgan mahsulot, amalga oshirilgan xizmatlar, ishlar amaldagi ulgurji narxlarda (baholarda)*	*mln. so'm*	44207,0

* 2012 yil yanvar-sentyabr oylari ma'lumoti

*3.8. Yangi ish joylari yaratish va aholi bandligini ta'minlash dasturining bajarilishi**

2012 yil (yillik)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Barcha yo'nalishlarda yaratilgan yangi ish o'rinlari	*kishi*	9887
shu jumladan		
Yangi yirik ishlab chiqarish obyektlarini ishga tushirish, mavjud korxonalarni modernizasiya qilish va kengaytirish	*kishi*	274
Kichik korxonalar va mikrofirmalarni tashkil etish	*kishi*	3572
shundan Sanoatda	*kishi*	561
Qurilishda	*kishi*	218
Xizmat ko'rsatish, savdo va umumiy ovqatlanishda	*kishi*	2793
Yakka tartibdagi tadbirkorlikni rivojlantirish	*kishi*	987
Fermer xo'jaliklarini rivojlantirish	*kishi*	2151
shundan Parrandachilik	*kishi*	53
Asalarichilik va baliqchilik	*kishi*	56
Boshqalar	*kishi*	2042
Uy mehnatini tashkil etish	*kishi*	2011
shundan Kasanachilik	*kishi*	203
Milliy hunarmandchilik	*kishi*	909
Boshqalar	*kishi*	899
Boshqa yo'nalishlarda	*kishi*	892

3.9. Transport

2012 yil (yillik)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Yuklarni avtotransport orqali tashish	*mln. tonna*	2,3
Yuk aylanmasi	*mln. tn. km*	72,8
Yo'lovchilarni avtotrnasport bilan tashish	*mln. yo'lovchi*	25,3
Yo'lovchi aylanmasi	*mln.yo'lov. km*	229,6
Yo'lovchilarni samolyotlar orqali jo'natish	*ming yo'lovchi*	-
Yuklarni samolyot orqali jo'natish	*tonna*	-

* viloyat Mehnat va ijtimoiy muhofaza qilish Bosh boshqarmasi ma'lumotlariga asosan

3.10. 2012 yil davomida kichik biznesni rivojlantirish uchun ajratilgan kreditlar

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Kichik biznesni rivojlantirish uchun kreditlar jami	*mln. so'm*	43674,7
shundan: qisqa muddatli	*mln. so'm*	17778,4
uzoq muddatli	*mln. so'm*	25896,3

V. Aholi turmush darajasi

5.1.Aholi uy-joy sharoiti

2013 yil 1 yanvar holatiga

Ko'rsatkichlar	**O'lchov Birligi**	**Miqdori**
Bir kishi hisobida aholining uy-joy bilan o'rtacha ta'minlanganligi	m^2	11,0
Aholining tabiiy gaz bilan ta'minlanganligi	%	84,6
Aholining ichimlik suv bilan ta'minlanganligi	%	93,1

*5.2. Aholi tomorqasi**

2013 yil 1 yanvar holatiga

Ko'rsatkichlar	**O'lchov birligi**	**Miqdori**
Yerdan foydalanuvchilar (xonadonlar) soni	*birlik*	67384
Jami aholi tomorqa yer maydoni	*ga*	7840
Ekin maydoni	*ga*	4286

5.3. Aholining qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan yillik me'yor bo'yicha talabi

2013 yil 1 yanvar holatiga

Maxsulot turi	**O'lchov birligi**	**Bir kishiga yillik ehtiyoj**	**Hudud bo'yicha yillik ehtiyoj**
Kartoshka	*kg*	50,4	21592116
Sabzavot	*kg*	113,9	48796469
Meva	*kg*	56,4	24162606
Uzum	*kg*	13,9	5954969
Poliz	*kg*	20,4	8739666
Go'sht	*kg*	40,0	17136600
Sut	*kg*	140,0	59978100
Tuxum	*dona*	121,0	51838215

* viloyat Yer resurslari va Davlat kadarstri boshqarmasi ma'lumotlariga asosan

5.4. Aholiga tegishli bo'lgan transportlar

2013 yil 1 yanvar holatiga

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	Miqdori
Jami avtotransportlar soni	***dona***	***21802***
shundan yengil	*dona*	20469
shu jumladan DAMAS	*dona*	3390
avtobus	*dona*	57
mikroavtobus	*dona*	56
yuk mashinalari	*dona*	1220
maxsus va boshqa avtotransportlar	*dona*	-
Jami qishloq xo'jalik texnikalari*	***dona***	***975***
Barcha rusumdagi traktorlar	*dona*	5
shundan Haydov traktorlari	*dona*	-
Chopiq traktorlari	*dona*	16
Transport traktorlari	*dona*	905
Boshqa turdagi traktorlar	*dona*	49
G'alla o'rish kombaynlari	*dona*	-
shu jumladan import	*dona*	-
Traktor tirkamalari	*dona*	90
Boshqa qishloq xo'jalik texnikalari va moslamalari (chigit va don ekish seyalkalari, plug, chizel, kultivator va x.k.)	*dona*	-

*5.5. Qishloq aholisiga namunaviy tipdagi qurilgan uy-joylar***

2013 yil 1 yanvar holatiga

Massiv nomi	O'lchov birligi	2009-2011 yillarda qurilgan uy-joylar	2012 yilda qurilgan uy-joylar
«Qing'ir» massivi	*kv.m*	14907	-
soni	*dona*	127	-
«Urgut pachvon» massivi	*kv.m*	2680	-
soni	*dona*	20	-
«Beshbuloq» massivi	*kv.m*	11201	3303
soni	*dona*	78	23
«Ispanza» massivi	*kv.m*	8760	-
soni	*dona*	61	-
«Pochvon» massivi	*kv.m*	144	-
soni	*dona*	1	-
«Mirzoqishloq » massivi	*kv.m*	-	13929
soni	*dona*	-	97

* 2012 yil 1 yanvar holatiga

** viloyat Qishloq qurilish invest Injiniring kompaniyasi ma'lumotlariga asosan

Qurulish materiallari.

Korxonani qurush uchin qurilish materiallaridan qum tosh karerdan keltiriladi g'isht yesa tuman g'isht zavodidan keltiriladi, boshqa qurilish materiallari va temir biton konstruksiyalar Samarqand uy-joy qurilish kombinati va tuman biton tarmog'idan olinadi.

Yelektr yenergiya ta'manoti.

Yeletr yenergiya bilan zavod tuman yelekr ta'minot ssansiyasi tarmog'dan ta'minlanadi. I

Issiq suv va bug' ta'minoti.

Korxonaning issiq suv va bug'ga talabi katta, chunki asosiy ishlar ya'ni texnologik jarayonlar issiq suv va bug' bilan olib boriladi.

Korxona tuman markaziy isinish bug' qozon sexiga yaqin bulgani uchun korxonani issiq suv va bug'ga talabini qondirish uchun zavod hududida bug' qozon sexi nafaqat zavodni issiq suv va bug' bilan ta'minlaydi balki atrofda joylashgan uy-joylar va maishiy xizmat ko'rsatish binolari, bolalar bog'chalar va hakazolarni isitishni o'z zimmasiga oladi. Bu qozon sezni yonilg'isi bo'lib tabiiy gaz hisoblanadi. Chunki jamoa xo'jalik hududidan o'tkazilgan magistral gaz quvurlaridan gaz keltiriladi.

Suv ta'minoti.

Suv taminoti tuman qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasi bilan kelishilgan holda kerakli hajmdagi suv debend hisoblanib chiqariladi va artizan quduqlar qazilib bu quduqdan olingan suv tuman sanitariya yepidemiya stansiyasi tomonidan labarotoriya ko'rigidan o'tkazib istemol va texnik maqsadlarga yaroqli bo'lib hisoblansa va suvdan foydalanishga ruxsat berilsa quduq suvidan foydaliladi. Zavod ishlatilgan suvni ya'ni oqava suvlarni filterlab ikkinchi marotaba texnik maqsadlarga ishlatiladi. Buning uchun tozalovchi filterlovchi inshootlar quriladi. Bu yesa suvni tejashga olib keladi va maxsulot tan narxini pasaytiradi. Texnik maqsadlarga yaroqsiz suv yesa tuman atrof muxitni muxofaza qilish va yekologiya qo'mitasi sanitariya yepedemalogiya stansiyasi sug'orish maydonlariga yoki daryo soylarga oqizilib yuboriladi.

Transport aloqalar.

Zavod bilan transport aloqalar asosan aftomabil transporti va temir yo’l orqali olib boriladi. Qurish maydoniga yaqin joydagi temir yo’l o’tkazilgan ana shu temir yo’ldan zavod hududigacha temir yo’l tarmog’i o’tkaziladi.Asosiy xom ashyo va boshqa tashkiliy ishlar avtotransport orqali olib borilgani uchun zavodgacha yo’l qurilib boriladi.

Ishchi kuchi ta’minoti.

Loyihalanayotgan zavod ish kuchi bilan jamoa xo’jaligi aholisidan ta’minlanadi. Ishchi mutaxasislar bilan yesa oliy va qishloq xujalik kasb- hunar kollejeni bitiruvchilari tomonidan ta’minlanadi.

Qurilish maydonini tanlash.

Qurilish maydonini tanlashda maydoln relefi geologik tarkibi shamollarni yo’nalishlari asosiy komunikasiyalarni joylanishi qurilishlar va ko’kalamzorlar daraxtzorlarni ye’tiborga olib tanlanadi. Qurilish maydoni qishloq xo’jaligigi yaroqsiz yerlarda joylanib yashash joylaridan sanoat kolxonalaridan yonuvchi va portlovchi materiallardan saqlanadigan omborlardan, ayeradromlardan uzoqroq masofadan tanlanadi. Qurilish maydonida qurilish ishlari tuman hokimyati yenergiya ta’minoti yo’llar boshqarmasi yong’inni o’chirish inespeksiyasi va boshqa aloqador organlar bilan kelishilib amalga o’shiriladi. Kichik korxonani Urgut tumanida qurishni rejalashtirdik va quyidagi bosh rejani tanladik.

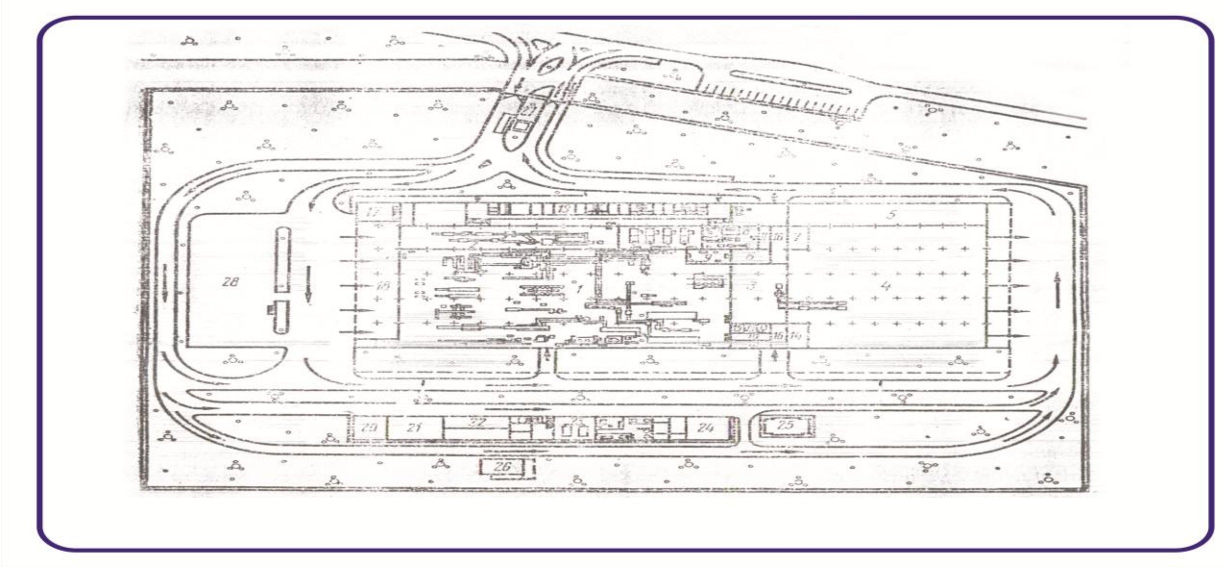

3.Texnologik qism.

3.1.Xom-ashyo tafsiflari.

Tamaki yetishtiriladigan xududlarning iqlim sharoitlarini har tomonlama va to'lik hisobga olmasdan turib sifatli xom ashyo yetishtirish mumkin emas. Tamaki navi ekiladigan maydonlar dengiz sathidan 700 - 1000 metr va undan yuqori balandlikda joylashgan. Vegetasiya davrining davomiyligi 200 - 220 kun (10° S dan yuqori haroratli kunlar). O'rtacha yillik harorat 12-14 ^{0} S ni tashkil qiladi. Eng issiq kunda havo harorati 38-40°S. Eng sovuq kunlari esa minus 18-20°S da bo'ladi. Odatda mart oyida oxirgi baxorgi sovuq bqladi. Bunda kuchatxonalar plyonka bilan yopilishi lozim. Kuzgi dastlabki sovuq oktyabr oyining boshida tushadi. Aprel oyining ikkinchi un kunligida o'rtacha havo harorati +10°S dan oshadi va kuchatni dalaga o'tkazish imkoniyati tug'iladi. Tamakichilik xududlarida tamaki usuv davrida xavoning namligi juda past bo'ladi. Tamakini usuv davrida havo namligi 45-50% atrofida kuzatiladi. Tamakini usishiga va barglarni qurishiga quruq issiq shamollar salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa tamaki barglarini plyonka tagida quritishni taqozo etadi. Yillik yog'ingarchilik miqdori o'rtacha 350 - 450 mm ni tashkil etadi. Uni 60% i kuzgi-qishki davrga, 30-35% i bahorga, 5-10% i esa yoz davrlariga tug'ri keladi.

3.2.Tamaki navlarining tavsifi

IZMIR

Izmir navi tamakini sharq guruhiga mansub. Ushbu guruhga oid tamakilar iklimi issiq va quruq hamda tuproq unumdorligi past bo'lgan sharoitda shakllangan.

Izmir navi Turkiya tamakisi afoekologik guruhiga oid. 1998 yildan O'zbekiston respublikasining tamakichilik xududlarida rayonlashtirilgan.

O'simlik tupi ellips simon shaklda, buyi tavsiya etilgan agrotexnikada parvarish qilinganda 80-100 sm, bargi bandsiz, kichik, poyaning o'rta qismidagi barglarning uzunligi 10-12 sm, eni esa 4-6 sm. Asosiy poyada 25-30 ta uzib olishga yaroqli

barglar bo’ladi. Barg shakli ellips simon, yoysimon egilgan va ular poyada kutarilib, yarim vertikal xolatda turadi. Barg sathi dastlabki shakllanish davrida nisbatan tekis, pisha borgan sari u qalinlashib, yuzasida kichik burtiklar hosil bo’ladi. Barg strukturasi zich va tuqimasi qalin.

Tavsiya etilgan sharoitda barg rangi och yashil tusda shakllanadi. Bargi quritilganda sariq rangli (limon tusli) xom ashyo beradi.

Izmir navi urug’i kuchatxonada juda tez unib chiqishi, kuchat kulay sharoitda 45-50 kunda yetilishi, dalaga o’tkazilgan kuchatlar 5-7 kunda tomir olishi bilan tavsiflanadi. Ushbu nav tezpishar hisoblanadi. Kuchati dalaga

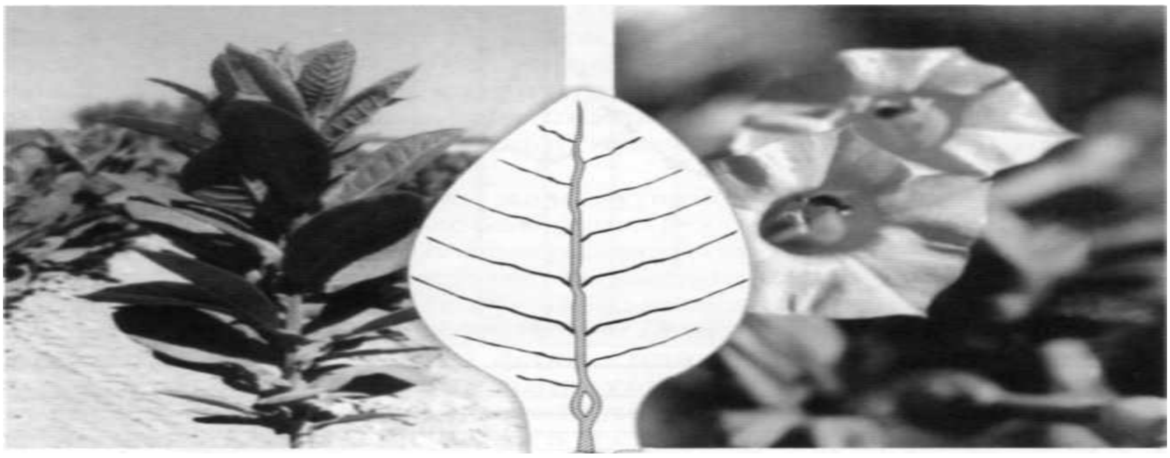

o’tkazilganidan to poyaning eng uchki qismidagi barglarning pishib yetilishigacha 90-95 kun o’tadi. Kuchat dalaga o’tkazilganidan 40-45 kundan sung gullay boshlaydi va 50-55 kunda qiygos gullash davriga kiradi.

Gul tuplamining shakli qalkonsimon bo’lib, gultoj bargining rangi oq pushti rangda bo’ladi. Nav o’ta qurgoqchilikga chidamli, unumdorligi past, qumok va toshli tuproqlarda ham hosil berish xususiyatiga ega. Hosildorligi gektariga o’rtacha 0,7-1,0 tonnani tashkil qiladi. Tavsiya etilgan sharoitda yetishtirilganda uziga xos o’ta xushbuy xom ashyo beradi. -

Tamakini Izmir navini tog’ va tof oldi xududlarining lalmi va shartli sug’oriladigan maydonlarida ekish tavsiya etiladi.

DYuBEK tipidagi navlar.

Ushbu navlar Markaziy Osiyoda keng tarqalgan. Tupi silindr yoki ellips shaklida. Bargi bandsiz. Mayda bargli bo'lganligi sababli kuchati qalin o'tkaziladi. Tipik va och tusli bo'z tuproqlarda hamda tof oldi xududlardagi toshloq yerlarda xushbuy tipdagi xom ashyo beradi. Hosildorligi gektariga o'rtacha 2000-2700 kg gacha yetadi. Qurg'oqchilikga, zamburug' va bakteriyali kasalliklarga chidamli. Ushbu nav tipiga kiruvchi navlar Dyubek 2898, Dyubek 44, Dyubek 44-07 kabilar Samarkand viloyatining Urgut tumani xo'jaliklarida yetishtiriladi.

3.3.Barglarni yig'ish va quritish

Barglarni pishirib uzib olish va bunda barg qavatlari bo'yicha faqat pishgan barglarni uzishga tanlash ulardan yuqori sifatli xom ashyo olishga zamin yaratadi.

Barglar uchidan boshlab sarg'ayishi, barg yuzasi mumsimon g'ubor bilan qoplanishi, yuzasi to'lkinsimon bo'lib, uchlari va yonlari biroz egilishi, ular qalinlashib va murt bo'lib poyadan oson uzib olinishi barglarni pishganligini bildiradi. Barglarni uzib olishda ushbu belgilarni hammasi hisobga olinishi lozim.

Tamaki barglarini uzishga shoshilmang. Agar barglar pishmagan bo'lsa, uni uzmang. Pishmagan barglar yashil rangda bo'ladi va ular quritil-ganidan keyin pastki navga mansub bo'ladi.

Barg uzilganidan keyingi tadbirlar

Bargni uzish **I kun**

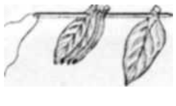

FAKAT PISHGAN BARGLAR UZILISHI KERAK. PISHIB O'TGAN. KUCHLI KASALLANGAN VA ZARARLANGAN BARGLAR ALOXIDA UZIB OLINISHI LOZIM. UZILGAN BARGLARNI TAXTI BUZILMASDAN SAVATLARGA JOYLASHTIRILISHI KERAK.

BARGLARNI TASHISHDA SHIKASTLANISHDAN VA EZILISHIDAN SAQLANG. BARGLARNI TIZISH MAYDONCHASIGA TAXTINI BUZMASDAN JOYLASHTIRING.

BARGLARNI TIZISHDA ULARNI ULCHAMIGA VA TARTIBIGA E'TIBOR BERING. TIZISH FAQAT BARG BANDIDAN BULISHLIGI KERAK. ZARARLANGAN VA SHIKASTLANGAN BARGLAR ALOXIDA TIZILISHI LOZIM.

BARGLAR TIZILGANIDAI KEYIN SOYA JOYDA (AYVONDA) OSIB QUYILIB YOKI YERGA PAY URILIB, 12 SOATDAN 24 SOATGACHA SO'LITILADI. BARGNI SO'LITISH DAVOMIYLIGI UNI PISHGANLIGIGA BOG'LIK. BARGNI BIROZ SARGAYISHI UNI SULIGANLIGINN BILDIRADI.

BARGLAR SO'LITILGANIDAN SO'NG DARHOL QURITISH BOG'UNLARIGA ILINADI. QURITISH BOG'UNLARIGA TAMAKI IPLARI TO'G'RI ILINISHIGA E'TIBOR BERING. IPLAR BOG'UNDA TARANG TORTILISHIGA VA ULARNI BOG'UNDAGI ZICHLIGIGA AXAMIYAT BERING. BOG'UNGA ILINGAN BARGLAR BILAN YER ORASIDAGI MASOFA 25-30 SM BO'LISHLIGI BARGNI SIFATLI QURITILISHINI TA'MINLAYDI. BARGLARNI BOG'UNDA TUG'RI JOYLASHTIRILISHI. IPLARINI TARANGLIGI VA QURITISHNI BORISHINI NAZORAT QILISH LOZIM.

HAR KUNI BARGLARNI QURISH JARAYONINI BORISHINI TEKSHIRIB KO'RISH LOZIM. BUNDA BARGLAR QUL BILAN ALBATTA bargni ASOSIY O'ZAGINI QURISHINI TEKSHIRISH LOZIM.

BARG O'ZAGINI TULIQ QURIGANI QURITISH JARAYONINI TUGAGANLIGINI BILDIRADI. BUNDA IPGA ILINGAN BARGLARNI HAMMASI TO'LIQ QURIGANLIGIGA E'TIBOR BERISH LOZIM.

BARGLARNI TIZISHDA ULARNI ZICHLIGI O'TA ZICH YOKI O'TA SIYRAK BO'LMASLIGI KERAK. TIZISH IPI SUN'IY BO'LMASLIGI LOZIM.

QURITILGAN BARGLARNI YERGA YOYISH	**QURITILGAN BARGLARNI YERGA YOYIB olishning 1-KUN**	**QURITILGAN BARGLARNI TOZA JOYGA YOYIB QUYISH KERAK. UNI USTINI PLENKA BILAN YOPIB QUYISH KERAK. TAMAKI SHODASI QUYILGAN JOYGA TOSH YOKI SHAG'AL TUSHALGAN BO'LISHLIGI KERAK.**
	2-KUN	**IKKINCHI KUNI YERGA TIZIB QUYILGAN TAMAKI SHODASINI AG'DARIB QUYISH KERAK. TAMAKINI USTIGA PLYONKA YOPIB QO'YILADI.**
	3-KUN	**TAMAKI SHODALARI ERTALABKI VAQTDA OLINIB, TUSHALGAN PLYONKAGA VA AYVONGA ILIB QO'YILADI. TAMAKI SHODALARINI AYVON TAGIGA PLYONKA TUSHAB, TAXTLAB QUYISH HAM MUMKIN.**

Barglar plyonka ostida quritilganda:

- Bargda quyosh nuri ta'siridagi nuqsonlar kamayadi. Bargni quritish bir xil kechadi. Kuchli shamoldan va yomgirdan tusilgan bo'ladi.
- Bargni quritishda uni rangini bir xilligini ta'minlab, barg sifatini oshiradi.
- Quritish jarayoni tezlashadi. So'litilgan barglarni juda tez qurishini ta'minlab, barg rangini sariq tusda bo'lishligini ta'minlaydi.

. Quritish vaqtida quruq moddaning sarfi kamayadi, bargning sifatli materialligi ochiq maydondagiga qaraganda yuqori bo'ladi.

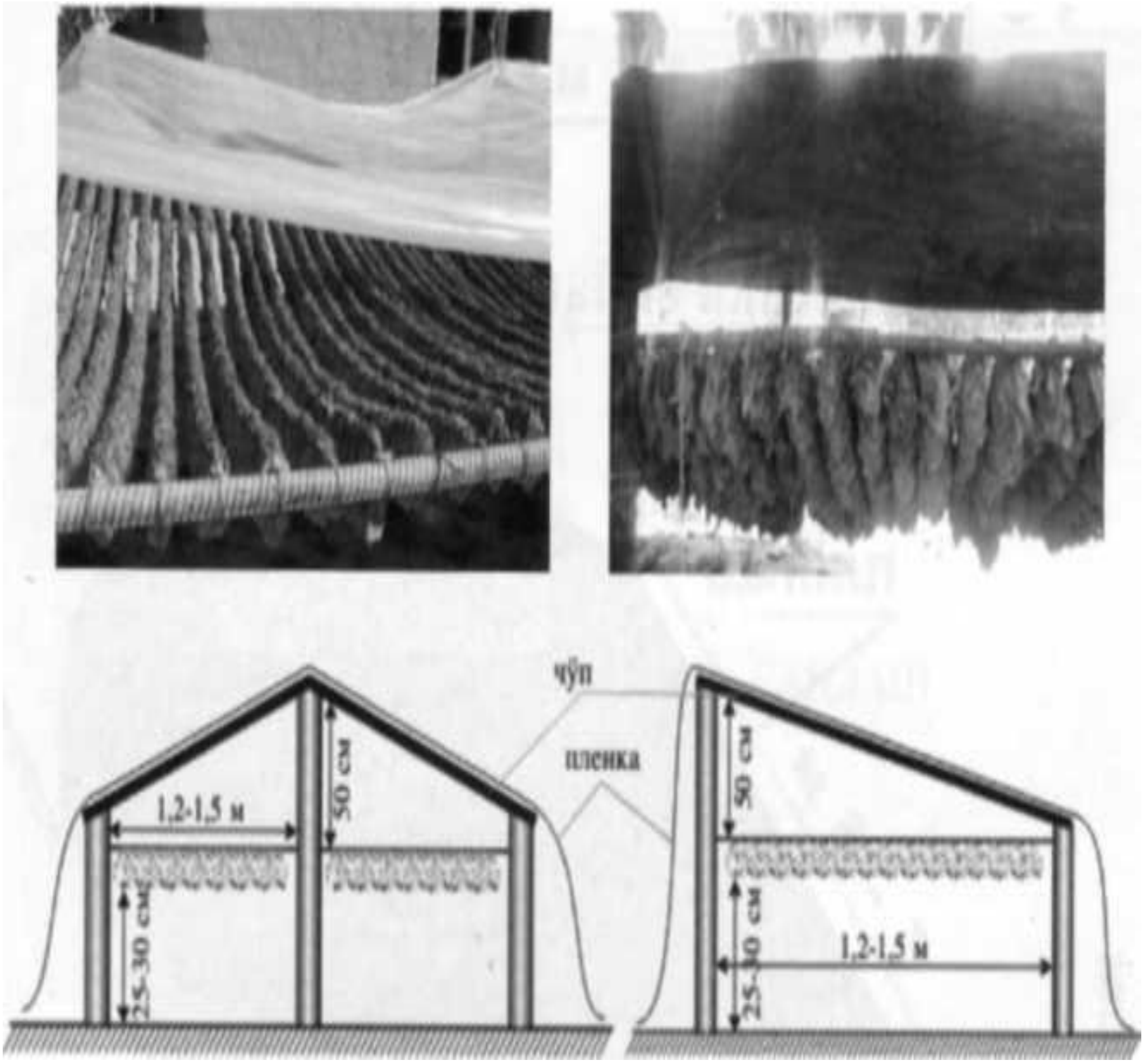

Bargni plyonka ostida quritish texnologiyasi.

- tizilganidan keyin ma’lum muddat so’litiladi. So’litilgan barglar karkas tagiga bir-biriga biroz tegib turadigan qilib ilinadi. Iplarini karkas tagiga siyrak joylashtirmaslik lozim. Ilingan barglarni hamma qismi yerdan bir xil balandlikda (25-30 sm) bo’lishligi tavsiya etiladi. Quritishni birinchi kuni plyonkani yonlari yopib quyiladi. Plyonkani old va orqa tomoni ochib quyiladi.
- Quritishni keyingi kunlari barg plastinkasini quritish jarayonida karkasni oldi va orqa tomoni hamda yonlari ochib quyiladi. Albatta plyonkani ochib yopishda ob-havo sharoitini hisobga olish zarur.

- Barg o’zagini quritish davrida plyonkani yonlari yopib quyiladi.

- **Barglarni navlarga ajratish va toylash.**

- Tamaki bargiga tamakikorlar tomonidan dastlabki ishlov berish jarayoni quyidagi qismlardan iborat:
-
- **Namlantirish. Navlarga ajratish. Materialga o’rash. Saqlash.**

Barglarni namlartirish.

- Ipga tizilgan shodalarni havo namligi biroz ko’tarilguncha saqlash lozim. Bu esa barglarni havodan biroz nam olishiga imkon yaratadi barglarni namlantirish uchun olishda shikastlanmasligini va ezilib ketmasligini ta’minlaydi.
- Namlantirish uchun maxsus podval yoki yarim podval tipidagi bug’xona lardan foydalanish kerak.
- Tamakini suv sepib, yomg’irga qoldirib, shudringda namlantirish ularni rangini o’zgartirib, qorayishiga olib keladi.
- Shodalarni "bug’xona"ga bir-biriga tegmaydigan qilib joylashtirilishi, "bug’xona"ning devorlaridan shodagacha 15-20 santimetrli, "bug’xona" polidan shodalargacha 50 santimetr joy qoldirilishi kerak.
- Shodalarni ilishdan 1-2 kun ilgari "bug’xona" devorlari va poliga suv sepib quyiladi.
- "Bug’xona"ga shodalar to’ldirib ilinganidan so’ng, uning eshiklari va shamollatish teshiklari berkitilib, loy bilan suvoq qilinishi lozim.
- "Bug’xona"da bargni to’lik namlanganligini bilish uchun barg qo’lda gijimlanadi, shunda barg o’z holiga yana qaytsa namlash to’xtatiladi, agar barg o’z holiga qaytmasa, unda namlik yuqori bo’ladi. Bunday holda bug’xona shamollatib, keyin barglar navlarga ajratiladi. Agar g’ijimlanganda barg maydalanib ketsa, namlash yana davom ettiriladi. Tamakini namlash odatda 3-5 sutka davom etadi.

Tamakini dyubek tipi barglarini tovar navlari tavsifi (TU UZ 64-15895327-03-2004)

Tovar navlar	Bargning pishgan pi i	Rangi	Zararkunan-dalar bilan zararlanishi	Barg yuzasini shpkas 1. in i sh ni (ezilishi)
1-nav	Pishgan barglar	Sarik, tuk sarik, och yashil. Tuk yashil rang barg yuzasini 10% i gacha	5%	20%
2-nav	Pishgan, pishib utgan barglar	Sarik, tuk sarik, och yashil. Tuk yashil rang barg yuzasini 20% i gacha	10%	30%
3-nav	Pishgan, pishib utgan va pishmagan barglar	Sarik, och yashil. Tuk yashil rang barg yuzasini 30% i gacha. Koraygan barglardan tashkari xamma rang	20%	30%
4 nav	Pishgan, pishib utgan va	Sarik, och yashil, tuk yashil rang	30%	50%

	pishmagan barglar	barg yuzasini 70% i gacha. Xamma rangdagi, shu jumladan koraygan barglar.	

Damma navlarda bargni namligi 12% dan 16% gacha bulishi kerak (4 navda 18% gacha). Namligi va ifloslannsh darajasi yukori bulgan toylar kabul kilinmaydi. 1 va 2 nav toylarda birorta x,am kuygan, mogorlagan, koraygan, tuk yashil rangli va tamaki biti bilan kuchli zararlangan barglar bulishi mumkin emas.

TAMAKINI BASMA TIPI BARGLARINI TOVAR NAVLARI TAVSIFI (TU UZ 64-15895327-01-2004)

Ko’rsatgichlar nomi	**Tovar navlar uchun tavsifi va me’yorlar**					
	Yukori pav	**1**	**2**	**3**	**4**	***** _
Rangi	Tuk kizgish sarik ranglar. Barg yuzasida 10% gacha och yashil	Tuk kizgish sarik ranglar. Barg yuzasida 25% gacha och yashil	Tuk kizgish sarik ranglar. Barg yuzasida 25% gacha och yashil	Tuk k i a **11111** sarik ranglar. Barg yuzasida 50% gacha och yashil	Sarik-yashil ranglar. Barg yuzasida 50%gacha tuk yashil, 100% gacha	Sarik-jigarrang. Barg yuzasida 50%gacha och yashil, 50%gacha tuk yashil,

	rang.	rang.	rang.	rang.	och yashil tuslar	tuslar
Barg ulchami, sm, kup emas	12	12	16	16	20	20 dan oshik
Bargni uzuv kavati Puiicha joilashuvn	Yukori kavat barglari	Yukori kavat barglari	Yukori va urta kavat barglari	Xamma kavat barglari, eng pastki kavat barglaridan tashkari	Xamma kavat barglari, eng pastki kavat barglaridan tashkari	Xamma kavat barglari
Ba|>g otpishi	Kalin	Kalin	Kalin na urtacha kalin	Kalin va urtacha kalin	Urtacha yupka va yupka	Xamma kaliplikdagi
zararkunanda **11,1:1.** lap щrajasm, •.. f maye	Umuman zararlanmagan barglar	Umuman zararlanmagan barglar	Zararlanish va shikastlanish darajasi 10% gacha	Zararlanish va shikastlanish darajasi 15% gacha	Zararlanish va shikastlanish darajasi 20% gacha	Zararlanish va shikastlanish darajasi 20% gacha
Ifloslannsh (kum, tuprok) darajasi. %, kui	1	1	2	2	3	3

emas						
Namligi, % kam >mas kup emas	12... 16	12...16	12...16	12...16	12...16	12... 18

IZMIR navi.

Oliy nav. BARGI RANGI OCH SARIQ, (LIMON RANGLI),SARIQ, QIZGISH SARIQ BO'LISHLIGI, BARG UZUNLIGI 8 SM GACHA, UCHTA YUQORI QAVAT BARGLARI, QALIN ZARARLANMAGAN BUTUN BARGLAR RUXSAT ETILADI.

1 nav OCH SARIK (LIMON RANGLI), SARIK, KIZGISH SARIK RANGLAR, BARG YUZASIDA 10% GACHA OCH YASHIL RANG RUXSAT ETILADI. BARG UZUNLIGI 10 SM GACHA, BESHTA YUKORI KAVAT BARGLARI, KALIN UMUMAN ZARARLANMAGAN BUTUN BARGLAR RUXSAT ETILADI.

2-nav OCH SARIK (LIMON RANGLI), SARIK, KIZGISH SARIK RANGLAR, BARG YUZASIDA 30% GACHA OCH YASHIL RANG, BARG UZUNLIGI 10 SM GACHA, BESHTA YUKORI KAVAT BARGLARI, BARG KALINLIGI URTACHA KALIN BULGAN, 5% GACHA ZARARLANGAN VA SHIKASTLANGAN BARGLAR, BARG BULAKLARI 2% GACHA RUXSAT ETILADI.

3-nav BARG YUZASIDA 30% GACHA OCH SARIK, 50% GACHA OCH YASHIL, 20% GACHA TUK YASHIL RANG, BARG UZUNLIGI 12 SM GACHA, XAMMA KAVAT BARGLARI ENG PASTKI KAVAT BARGLARIDAN TASHKARI, URTACHA YUPKA B A R G L A R , Z A R A R L A N I S H DARAJASI 10% GACHA, BARG BULAKLARI 3% GACHA RUXSAT ETILADI.

4-nav barg yuzasida 20% gacha och yashil, 50% gacha tuk yashil, 30% gacha och jigarrang tuslar, barg uzunligi 12 sm gacha, ^amma kavat barglari, urtacha yupkd barglar, kasallik va zararkunanda bilan zararlanish 15% gacha, barg bulaklari 5% gacha ruxsat etiladi.

5-nav barg yuzasida 50% tuk yashil, 50% tuk jigarrang tuslar, barg uzunligi 15 sm gacha, xamma kavat barglari, xamma kalinlikdagi barglar, kasallik va

zararkunanda bilan zararlanish 20% gacha, barg bulaklari 10% gacha bulishi mumkin.

TAMAKINI BASMA TIPI BARGLARINI TOVAR NAVLARI TAVSIFI (TU UZ 64-15895327-01-2004)

Kursatgichlar nimi	Tovar navlar uchun tavsifi va me’yorlar					
	Yukori pav	1	2	3	4	*——
Rangi	Tuk kizgish sarik ranglar. Barg yuzasida 10% gacha och yashil rang.	Tuk kizgish sarik ranglar. Barg yuzasida 25% gacha och yashil rang.	Tuk kizgish sarik ranglar. Barg yuzasida 25% gacha och yashil rang.	Tuk k i a **11111** sarik ranglar. Barg yuzasida 50% gacha och yashil rang.	Sarik-yashil ranglar. Barg yuzasida 50%gacha tuk yashil, 100% gacha och yashil tuslar	Sarik-jigarrang. Barg yuzasida 50%gacha och yashil, 50%gacha tuk yashil, tuslar
Barg ulchami, sm, kup emas	12	12	16	16	20	20 dan oshik
Bargni uzuv kavati Pulicha jollashuvi	Yukori kavat barglari	Yukori kavat barglari	Yukori va urta kavat barglari	Xamma kavat barglari, eng pastki kavat barglaridan tashkari	Xamma kavat barglari, eng pastki kavat barglaridan tashkari	Xamma kavat barglari
Ba|>g otpishi	Kalin	Kalin	Kalin na urtacha kalin	Kalin va urtacha kalin	Urtacha yupka va yupka	Xamma kaliplikdagi
«ararkuna 11,1:1. lap щrajasm f mayë	Umuman zararlanmagan barglar	Umuman zararlanmagan barglar	Zararlanish va shikastlanish darajasi 10% gacha	Zararlanish va shikastlanish darajasi 15% gacha	Zararlanish va shikastlanish darajasi 20% gacha	Zararlanish va shikastlanish darajasi 20% gacha
Ifloslanish (kum, tuprok) darajasi %, kui emas	1	1	2	2	3	3
Namligi %, kam emas kup emas	12... 16	12...16	12...16	12...16	12...16	12... 18

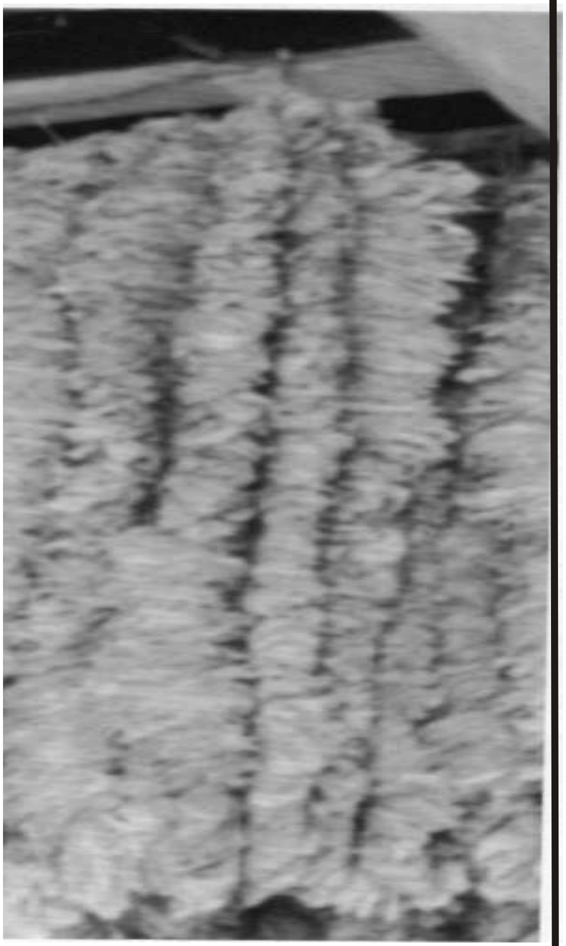

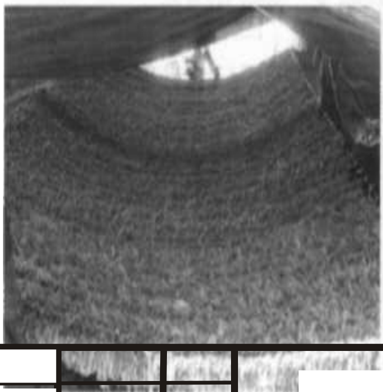

Quritilgan tamakini saqlash

Quritilgan tamaki extiyotlik bilan bogunlardan olinishi kerak. Barglar juda murt buladi va shikastlangan barglar daromadni kamaytiradi. Kuritilgan tamakini saklash uchun shoda kilishda ipning ikki uchidan olib birlashtiriladi. Barglar kuritilgandan kuritish bogunlaridan asosan ertalab, xavo namligi yukori bulgan vaktda olinadi va 4-5 ipdan kilib extiyotlik bilan olinadi. Saklashga fakat bir uzuvdagi, rangi va ulchamiga kura bir xildagi tamaki iplari joylashtiriladi.

Xar bir uzuv barglarini aloxida joyga saklanishi uni namlantirish va toylashda ancha yengillik tugdiradi. Tamaki shodalarini zichlashtirib ayvonlarga tavsiya etilmaydi. Bu ularni xaddan tashkdri nam olishiga yoki aksincha kurib ketishiga olib keladi. Tamaki shodalari ayvonda osilsa, ular xaddan ziyod kurib ketishi mumkin.

Kuritilgan barglarni toza joyga (ayvonda) poy urib saklash lozim. Bunda xar bir terim aloxida saklanishi ularni navlarga ajratishni osonlashtiradi

- Tamaki saklaydigan joylar toza bulishi kerak. Bu joylarda ugit, turli yokilgi materiallari va boshka maxsulotlarni saklash kat'iyan man kilinadi.
- Tamakini Dyubek va Basma navlarini barglari shoda kilinib, ayvonlarda saqlanadi

3.4.Tamakini qayta ishlash.

Tamakini qayta ishlash korxonasini loyihalash uchun bosh reja tanlangan edi. Shu rejaga asosan qurilish va mantaj ishlari olib bortladi. Bunga ko’ra korxonada quyidagi ishlab chiqarish sexlari va yordamchi binolar quriladi.

1.Asosiy ishlab chiqarish sexi.

2.Laboratoriya.

3.Xo’m-ashyoni vaqtinchalik saqlash omborlari.

4.Tayyor mahsulotni saqlash omborlari.

5.Tarozixona.

6.Qorovulxona.

7.Administrativ binolar.

8.Xojatxona.

9.Maxsus xonalar.

10.Elektromexaniklar xonasi.

11.Profilaktoriya –damolish va davolanish xonalari.

12. Yong’in xavfsizligi inshootlari.

13.Kanalizasiya.

14. Avtomobil va temir yo’l yulakchalari.

15. Piyodalar yulakchalari.

16. Bog’lar va gazonlar.

17. Suv saqlanishi va xordik chiqarish uchun hovuzlar.

18. Avtogarajlar.

19. Avtomobillarni vaqtinchalik turish joylari.

20. Boshqa ishlab chiqarish uchun kerakli inshootlar.

Bizlar asosan tamakini qayta ishlash sexidagi qurilma va texnologiyalar to’g’risida yozamiz va gapiramiz.

Texnologik tizimni tanlash va asoslash.

Tamakini qayta ishlash sexida asosan quyidagi qurilmalar o'rnatiladi va ularda belgilangan jarayonlar amalga oshiriladi.

Xom-ashyoga ishlov berish sexi.

1. Saralash stoli – stolning ikki tarafidagi ishchilar xom-ashyoni yaroqli va yaroqsizlarga va ravlarga ajratadilar.
2. Katta hajmli silos – 7-8 tonna tamaki sig'adi.
3. Tushirish va ortish konveyeri – xom-ashyoni tushirish va ortish uchun.
4. Tarozili konveyer – xom-fshyoni tortish uchun.
5. Tebranuvchi to'r-turli xil iflosliklardan tozalaydi.
6. Tugunlarni yoyish va iplarni yechish va ajratib olish qurilmasi.
7. Havoli bo'lgich – havo yordamida ishlov beriladi.
8. Nazorat konveyeri – xom-ashyo nazoratdan o'tkaziladi.
9. Yig'gich – nazoratdan o'tgan xom ashyo yig'iladi.
10. Uzatuvchi konveyer – yig'ilgan xo-ashyoni bir me'yorda uzatadi.
11. Tebranuvchi to'r-turli xil iflosliklardan tozalaydi.
12. Press.
13. Mahsulot ishlab chiqarishga uzatish.
14. Fermentasiyalash sexidagi ishlar va qurilmalar.
15. Turli xil aromatlovchi qo'shimchalar qo'shish .
16. Mahsulot ishlab chiqarish.

4. Ekologiya, atrof muhit va xayot faoliyati havfsizligi.

1. Xavfsizlikning umumiy talablari:

a) Texnologik liniyaning ekspluatasiyasi SSBT qoida va normalariga to’liq javob berish kerak.

b) 18 yoshdan kichik bo’lmaganlar medisina ko’rigidan o’tganlar, mahsus programma bo’yicha o’qitilgan ish joyida kirish va birlamchi instruktajdan o’tgan kishilar shu liniyaga xizmat ko’rsatishi kerak.

v) Ishchilar 5 smena davomida mutaxasis nazorati ostida ishlab, mustaqil ishlashga ruxsat olishlari kerak.

g) Liniyaga xizmat ko’rsatish chog’ida quyidagi zararli va xavfli faktorlarga e’tibor berishi kerak.

Yuqori haroratga nisbiy namlikka sistemadagi yuqori bosimga, portlashi va yong’in xavfiga, kuyish va tok urushiga.

d) Ishchilarga beriladigan mahsus kiyim mahsus oyoq kiyim va shaxsiy himoya vositalari amal qilayotgan standartlar va texnik shartlarga javob berishi kerak. Bundan tashqari signalizasiya va yong’inni o’chirish vositalarining joylashishini va ulardan foydalanishni bilish kerak.

4.1. Ish boshlashdan oldin havfsizlikning talablari.

a) Liniyaning kompletligi, texnik sozligini, mahsus kiyimlar, mahsus oyoq kiyimlar va maxsus himoya vositalari ko’zdan kechiriladi.

b) Zararli moddalar bor – yo’qligi tekshirilib, kerak bo’lsa mexanik ventilyasiya ishga tushiriladi.

v) Jixoz, instrument va mashinalarning texnik sozligiga ishonch hosil qilish.

g) Boshqarmadan ish topshiriqlari olib, shu ishni bajarishga tayyor bo’lib turish.

3. Liniyaning ish vaqtidagi havfsizlik talablari:

a) Ish vaqtida ish zonasiga chek kishilarning kirishiga yo’l qo’ymaslik.

b) Ish rejimini nazorat qiladigan manometr va boshqa priborlarning ko’rsatishiga qat’iy roiya qilish.

v) Liniyani ishga tushirishdagi hamma tadbirlar yoqish – o’chirish (puskstop) to’xtatishlari, buzulishning, aniq vaqt ko’rsatkichlari bilan ish jurnalida qayd etilishi kerak.

g) Avtoklavlarda bosim kamayib ketsa, uning sabablari aniqlanadi.

d) Kechki smenalarda ishchi joylarning yetarli yoritilmaganligi nazorat qilinishi kerak.

4.2. Avariya xolatidagi xavfsizlikning talablari:

a) Avariya xolati aniqlangach xizmat ko’rsatuvchi xodim darhol liniyani to’xtatishi chorasini ko’rib birinchi navbatda avariya holatidagi jihozni tokdan o’chirish kerak.

b) Qo’yidagi hollarda texnologik jarayonning qaysi etapda bo’lishidan qat’iy nazar butun liniya to’xtatilishi shart.

- Avtoklavlarda bosim meyyordan ziyod bo’lsa.

- Nazorat aparatlari nasoz holatida bo’lsa.

- Liniyaning asosiy qismlarida yoriqlar, paydo bo’lsa truboprovadlarning devorlari yupqalanib qolsa, svorna qilingan joylardan bug’, suv oqsa va boshqalar.

- Monometrlar nosoz xolatda bo'lib, pajar xavfi to'g'ilganda va bosimni boshqa asbob bilan o'lchab bo'lmaydigan holatda.

v) Avariya hloatlari naryad – dopusk degan xujjatda registrasiya qilinadi.

g) Kuchli zaxarlanish yoki kuyish bilan bog'liq avariya holatlarida jabrlanganlarga birinchi yordam ko'rsatilishi kerak.

4.3. Texnologik liniyaning xavfsizlikini baxolash.

Loyixalanayotgan texnologik liniyada zararli va xavfli sharoitlar mavjud. Yuqori harorot nisbiy namlik, shavqin, vibrasiya, elektr toki nerv va muskul tolalarining toliqishi va shunga o'xuashlar. Masalan: sabzavotlarni yoppasiga qayta ishlash davrida namlik 90% va undan yuqori bo'ladi. Temperatura ham 30^0S va undan yuqori bo'ladi. Shu zararli fontorlarni bartaraf etishning effektiv usullaridan biri ventilyasiya hisoblanadi.

1. Talab etiladigan havo almashinishi quyidagi formula bilan hisoblanadi: P.V.Soluyanov.

«Proktikum po oxrane truda» Maskva, Kolos 1977.

$$\lambda = \frac{\Sigma m_1 \cdot g_1}{(g в - g н)}; \qquad m^3 / soat$$

m_1 – suv bug'larining hosil bo'lishi markazlari.

g_1 – har 1 markazda hosil bo'ladigan suv bug'larining miqdori, o'rtacha 2000 2/soat deb qabul qilamaz.

g_v – sex ichidagi 1kg havo tarkibidagi kamlik miqdori (sex ichidagi nisbiy namlik f_v = 87 %)

$$\lambda = R \cdot V = 6 \cdot 72 = 432 \quad m^3 / soat$$

4. Nisbiy namlik va temperatura oshib ketganda so'rib olinadigan havo miqdorini aniqlaymiz.

$L = 3600 \cdot a \cdot v \cdot v$

a,v – zontning o'lchami, m/ sek

$L = 3600 \cdot 1{,}2 \cdot 0{,}8 = 3450$ m^3 / soat

5. Texnologik liniyaning ish zonasidagi temperatura va nisbiy namlikning optiratura qiymatlarini aniqlaymiz.

$t_o - t_n$ -R $(t_o - t_n)$

$t_o = 15 – 0{,}2\ (30 - 15) = 22{,}2^0$ S

$$\varphi = \frac{Qaa\delta}{Q\text{мма}} \cdot 100\% = \frac{60}{87} \cdot 100 = 66\%$$

6. Ish zonasidagi havo haroratining optimal tezligini aniqlaymiz.

Anemometr ko'rsatishi S = 72 m o'lchanadigan vaqt t = 180 sek

$$V = \frac{S}{t} = \frac{72}{180} = 0{,}4\ \text{м/сек}$$

Temperatura, nisbiy namlik va havo harorati tezligining parametlari ROST · 12 · 1 · 0,05 – 76 ga to'g'ri keladi.

4.2. Xavfliliklarning asosiy tavsifi va ular haqida ma'lumot

Hayot faoliyati xavfsizligi – xavflar va ulardan muhofazalanishni o'rganuvchi fan. Bu fanda xavf tushunchasi asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur tushunchaga xos ayrim jihatlarni ko'rib chiqamiz.

Xavf – hodisalar, jarayonlar yoki ma'lum sharoitda odam sog'lig'iga to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita zarar yetkazishi, ya'ni noxush oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Inson hayotiga va sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi jarayon, hodisa xavfdir.

Odam yashash muhitining salbiy oqibatlari uning harakatlariga va muhitning energetik holatiga bog‘langan holatda zarar yetkazishga qodir.

Oxirgi ta’rifdagi «yashash muhiti» tushunchasi «atrof-muhit» tushunchasi bilan bir xil, ular o‘z ichiga «biosfera», «texnosfera»larni oladi. Keltirilgan ta’riflar «xavf» atamasini yetarli darajada ifodalaydi. Ammo xavfning bir alohida xususiyatini ko‘rsatib o‘tishni zarur deb hisoblaymiz: yashash muhitiga (tashqi muhitga) ta’sir qilinganda u biosfera va texnosferadagi tartiblilik darajasining pasayishiga olib keladi, bor tartiblilik pasayadi. Bu yerda tartiblilik biosfera va texnosfera elementlarining (bog‘liqlik) o‘zaro bog‘langanligi, fazoda va vaqtda harakat qilishga qodir tuzilishlarni hosil qiluvchilari tushuniladi. Xavfning ta’siri natijasida tuzilishning to‘liq yoki qisman buzilishi sodir bo‘ladi, uning tartibliligi kamayadi, harakat qilish qobiliyati pasayadi yoki umuman to‘xtaydi. Tarkib tartibining bunday o‘zgarishiga quyidagi misolni keltiramiz: tabiiy ofat yoki texnogen halokat ta’siriga uchragan shahar yoki hududning holati. Keltirilgan sistemalarning tartib holatini entropiya tushunchasini ishlatish va uni keng tarqalishi bilan baholash mumkin.

Ifoda qilinganda xavf bu – hodisa, ob’ekt, antropogen ta’sir yoki ularning kombinatsiyasi, mustahkam yashash muhitini buzuvchi yoki buzishga qodir bo‘lgan, uning tartibliligini pasaytirishga, shuningdek odamning hayoti va sog‘lig‘iga xavf keltiruvchi jarayon. Bu yerda yashash muhitining mustahkam holati deganda uning tuzilishini va fazoda hamda vaqtda harakatlanish imkoniyatining saqlanishi tushuniladi.

Bundan tashqari xavflilikni holat sifatida sharhlash mumkin, qaysiki noqulay voqea va jarayonlarning kelishi ayrim sharoitlarning sodir bo‘lishi mumkinligi aniq bo‘lib qoladi. Xavf tushunchasi bilan ayniqsa texnogen, ekologik yoki milliy xavfsizlik masalalari ko‘rib chiqilayotganda bu tushunchalar o‘zaro bog‘langan, ya’ni keng ma’noda xavf-xatar ostida mumkin bo‘lgan xavf yoki amalga oshirish mumkin bo‘lgan u yoki bu xavf tushuniladi. Sistemalarning hammasi ham xavf-xatarga, kimyoviy yoki biologik faol komponentlarning energiyasiga ega va odamning hayot faoliyati sharoitiga (kundalik faoliyatiga)

mos kelavermaydi. Xavflarning sistemasi va ularning yetarli darajadagi to‘liq tasnifi hozirgi vaqtgacha o‘rganilmagan. Xavflar quyidagicha tavsiflanadi:

Kelib chiqish manbasiga qarab – tabiiy, texnik, antropogen, ekologik va aralash xavflar. Bular fizikaviy, kimyoviy, biologik va psixofiziologik xavfliklar guruhlariga bo‘linib farqlanadi. Bu masala keyinchalik keng ko‘rib chiqilgan.

Xavflilikning salbiy oqibati kelib chiqish vaqti bo‘yicha – impulsli (harakat birdan vujudga keladi) va kumulyatsiyali (ularning salbiy oqibatlari to‘planadi) xavflar.

Harakat joyiga qarab (lokalizatsiyasiga) – litosferada (erning qattiq qobig‘ida), gidrosferada (uning suv qobig‘ida), atmosferada (kosmosda) ta’sir qiladigan xavflar.

Xavfliliklarning ta’sir oqibati – yashash muhitining vayron bo‘lishi yoki holatining yomonlashuvi, shuningdek odamlarga salbiy ta’sir ko‘rsatganda, ya’ni uning holsizlanishida, kasallanishida, shikastlanishilarda yoki hayoti o‘lim bilan tugashida kuzatiladigan xavflar. Xavfliliklar atrofdagi tabiat muhitida, odamning mehnat faoliyati jarayonida, turmushda, favqulodda holatda va boshqalarda ko‘rinishi mumkin.

Tarkibi bo‘yicha xavfliliklar oddiy (elementar) va hosilali (kombinatsiyalangan), oddiylarning sodir bo‘lishidan kelib chiqadi.

Odamga ta’sir qilish xususiyatiga qarab xavfliliklar aktiv va passivlarga ajratiladi. Ulardan birinchisi odamga o‘zining ichki energiyasi hisobiga ta’sir ko‘rsatadi (masalan har xil tabiiy ofatlar), ikkinchisi esa energiya hisobiga aktivlashadi, uning tashuvchisi odamning o‘zi hisoblanadi (masalan qo‘zg‘almas, yoruvchi va qirquvchi asboblar, yaxvonlik va odam yurgandagi qarshiliklar va boshqalar). Hozirgi kunda fanda yuzdan ortiq oddiy va kombinatsiyalangan xavfliliklar o‘rganilgan. Ularga portlashlar, kasallanishlar, qurg‘oqchilik, zilzila, suv toshqini, yong‘inlar, radiatsiya, dovullar, toliqish, elektr toki, elektromagnit maydoni, jo‘shqin ruhiy zarba, zaharli moddalar va boshqalar kiradi.

Xavfliliklarning ko‘pchiligi yashirin, (potentsial) xarakterga ega va ularni aniqlash (identifikatsiyalamoq) zarur. Xavfliliklarni identifikatsiyalash deganda

ularni sezish va sonini, vaqt, fazoviy va boshqa tavsiflarini aniqlash, ya’ni hayot faoliyati xavfsizligini ta’minlash uchun va profilaktik tezkor chora-tadbirlarni ishlab chiqishga zarur va yetarli bo‘lgan jarayon tushuniladi. Identifikatsiyalash bo‘lishi mumkin bo‘lgan xavfliliklarning turini, ularning ko‘rinish ehtimoli, vaqt va fazoda xavfliliklarni lokalizatsiyalash, ularning harakatidan keltirilgan zararni va boshqalarni aniqlash.

Potentsial xavfliliklar ma’lum sharoitlarda amalga oshadi. Sabablar sharoitlarning yig‘indisini ifodalaydi, bularning natijasida xavfliliklar namoyon bo‘ladi va u yoki bu nomaqbul oqibatlarni keltirib chiqaradi, masalan shikastlar, kasallanishlar va boshqalarni ekologik yoki iqtisodiy zararni.

Potentsial xavfliliklarning aniq xavfliliklarga o‘tishi jarayonining kechishi natijasida sodir bo‘ladi: havf – sabab – nomaqbul oqibat. Masalan:

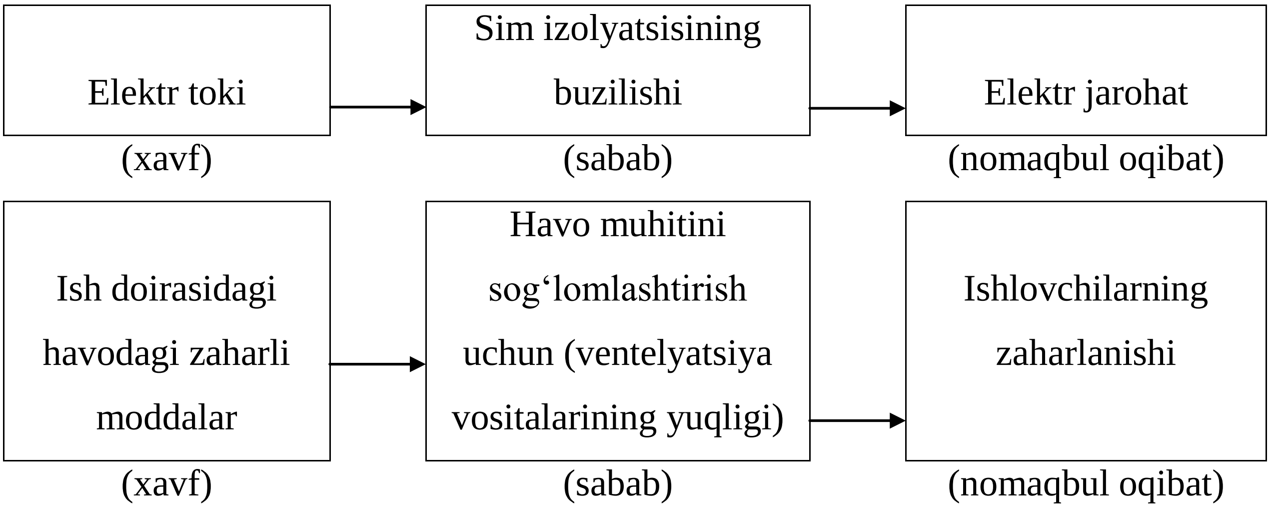

Nomaqbul oqibatlar ko‘pincha bir necha xavfliliklarning kombinatsiyalarini keltirib chiqaradi. Ko‘pincha o‘sha bir xavf har xil sabablar orqali kerak bo‘lmagan voqealarda ro‘yobga chiqadi. Hayot faoliyat xavfsizligini o‘rganishda texnogen va ekologik xavfliliklar tushunchasi muhim rol o‘ynaydi. Texnogen xavf deganda texnosferali komplekslarning va ularning tuzuvchilarining shunday holatiga, sanoat va boshqa ob’ektlarda avariya va falokatlar sodir bo‘lishi va shaxsning hayotiy eng muhim elementlariga va atrof muhitga aniq xavf tug‘ilishi mumkinligi tushuniladi.

Texnogen xavflarning asosiy manbalari:

1. Har xil mahsulotlarni va energiyalarni olish, energetikani, sanoatni, transportni va boshqalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan odamning xo‘jalik bilan bog‘liq faoliyati;

2. Ishlab chiqarishning murakkabligi, yangi jarayonlarining joriy qilinishida bir biriga bog‘liqligining ob’ektiv o‘sishi, energiyaning yuqori kontsentratsiyalashuvini talab qiluvchi, odam hayotiga xavfli bo‘lgan material va moddalar navbatida tabiat atrof muhiti kompleksiga ham sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatadilar.

3. Ishlab chiqarish uskunalari, transport vositalari mustahkamligining yo‘qolishi, texnologiyalarining takomil-lashtirilmaganligi va eskirib qolganligi, texnologik va mehnat intizomining pasayishi;

4. Sanoat va boshqa ob’ektlarda avariya va falokatlarni keltirib chiqaradigan xavfli tabiiy jarayonlar va hodisalar.

Rossiya uchun uning iqtisodiyotida o‘ziga xos o‘zgarishlarni inobatga olgan holda texnogen xavflarning manbalari quyidagilardan kelib chiqadi:

A. Bir qator ishlab chiqarish jarayonlarining to‘xtashi, xo‘jalik aloqalarining buzilganligi, texnologik zanjirning uzilganligi.

B. Asosiy ishlab chiqarish vositalarining yemirilish darajasining kuchayishi bir qancha tarmoqlar bo‘yicha 80 foizga yetgan yoki oshgan bo‘lishi.

V. Ishlab chiqarish chiqindilari va energetikasining yig‘ilib
qolishi, shu jumladan radioaktiv, bularning hammasi atrof muhitga zararli moddalarni tarqatuvchi manba hisoblanadi.

G. Nazorat organlari va davlat inspektsiyalarini samarali va talabchanlik ishining pasayganligi.

D. Favquloddagi vaziyatlarning oqibatlarini, ularning kelib chiqish sabablarini kamaytirish va ogohlantiruvchi chora- tadbirlarning pastligi yoki umuman yo‘qligi.

Yuqorida qayd etilgan sabablar Rossiyaning hamma xo‘jalik ishlab chiqarish sohalarida texnogen xususiyatga ega bo‘lgan avariya va halokatlarining kelib chiqish xavfini oshiradi.

Ekologik xavflilikni atrof tabiiy muhitning tarkibiy qismlari holati sifatida aniqlash mumkin, ya’ni tabiiy xo‘jalik va boshqa shunga o‘xshash tarkibiy qismlar, tabiiy tuzilishlar va ekosistemalar, antropogen va tabiiy ta’sirlarga uchraydigan, bo‘lsa ekologik doirada shaxsning manfaatiga, jamiyatga, davlatga xavf tug‘iladi.

Ekologik xavf manbaalari bevosita va bilvositalar manbalarga ajratiladi.

Bevosita manbalar bu – eng avvalo tabiiy muhitdagi har xil turdagi tabiiy ravishda vujudga kelgan keskin holatlar bo‘lib, ular ekosistemada ko‘rinadigan tarkibiy o‘zgarishlarni keltirib chiqarishi, ularning muvozanatini buzishi va salbiy oqibatga olib kelishi mumkin. Ularga iqlim sharoitlarining o‘zgarishi, azon qatlamining kamayishi, issiqxonalar samarasi va boshqalarni kiritish mumkin.

Bilvosita manbalar texnogen, harbiy, ijtimoiy, ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy xavfli omillar hisobiga shakllanadi. Masalan, texnogen avariya natijasida atrof muhitning radioktiv yoki kimyoviy ifloslanishi o‘z navbatida ekologik xavfning manbasi bo‘lib xizmat qiladi. Bunday ekologik holatlar Rossiyada tabiiy resurslarning yomonlashib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Bundan tashqari oxirgi vaqtda Rossiya hududida atrof muhitga xavfli bo‘lgan modda va chiqindilarni, shu jumladan radioktiv moddalarni ko‘mish tendentsiyasi oshib bormoqda, shu bilan birga xavfli ishlab chiqarishlar joylashtirilmoqda. Xavfni o‘rganishda potentsial xavfning faoliyati to‘g‘risidagi aktsioma markaziy o‘rinni egallaydi, bu odam tajribasiga tayangan har qanday faoliyat, potentsial xavfli hech bir turdagi faoliyatda absolyut xavfsizlikka erishish mumkin emas. Bu aksiomadan amaliyot uchun muhim xulosa kelib chiqadi: odamning absolyut xavfsiz faoliyat turi mavjud

emas. Shunday qilib, hayot faoliyat xavfsizligi – yashash muhitidagi ta'sir qiladigan xavfliliklarning ta'sirini to'liq yo'qotish emas, balki ularning kelib chiqish ehtimollarini minimumgacha pasaytirishdir. Xavfliliklarni o'rganishda ko'pincha energoentropiya kontseptsiyasidan kelib chiqadi, ularning asosiy qoidalari quyidagilardan iborat:

– har xil texnologik, transport va boshqa jarayonlardan foydalanish, quvvat olish bilan bog'liq bo'lgan (mexanik elektr, kimyoviy, yadroviy va boshqa energiyalarni ishlab chiqish, saqlash va qayta o'zgarishi) yoki zararli moddalarni ishlatish natijasida odamning kundalik faoliyati (ayniqsa uning ishlab chiqarish qismi) potentsial xavfli hisoblanadi;

– yashash muhitida nazorat qilib bo'lmaydigan yoki boshqarib bo'lmaydigan quvvatlarni (energiyani) chiqib ketishi natijasida odamlarning hayotiga va faoliyatiga, ularni o'rab olgan muhitga xavf tug'iladi. Energiyaning chiqishi bilan yalpi zararli moddalarning havo yoki suv muhitiga chiqarib yoki oqizib tashlanishi ularga katta xavf tug'diradi hamda tuproqni ifloslantiradi;

– energiyaning to'satdan chiqishi yoki zararli moddalarning tashqariga chiqarib tashlanishi hodisalarning oqibati hisoblanadi, ya'ni bunday oqibatlar odamlarning shikastlanishi yoki o'limi, binolar, inshootlar, uskunalar, transport vositalarini zararlashi, shuningdek yashash muhiti holatining yomonlshuvi bilan bog'liqdir;

– odamlarning o'limi yoki boshqa salbiy oqibatlar bilan bog'liq bo'lgan hodisalar sabab zanjirining paydo bo'lishi va rivojlanishi asosida sodir bo'ladi, ya'ni foydalanilayotgan texnikalarning ishdan chiqishi va nosozligi, tashqi ta'sirlarning hisob-kitob qilinmaganligi, shuningdek odamlarning noaniq harakatlari bilan belgilanadi. Xavfliliklarning ta'sir qilishi natijasida yashash muhitida tartib kamayadi, tartibsizlikning o'sib borishi bilan entropiya ortadi. Ko'rib chiqilgan kontseptsiya tajriba ma'lumotlariga asoslangan va ikkinchi termodinamikaning boshlanishiga qarama-qarshi emas. Ular tabiiy jarayonlar koinot entropiyasining ko'payishi (entropiya printsipi) bilan kechadi.

Xavfliliklar ko‘rgazmali ifadalash uchun Eyler-Venni miqdorlar nazariyasida ishlatiladigan diogrammalaridan foydalanish mumkin.

Gomosfera va noksosfera tushunchalarini kiritamiz. Ulardan birinchisi ko‘rib chiqilayotgan jarayon faoliyatida odamning bo‘lish bo‘shlig‘ini belgilaydi, ikkinchisi esa – bo‘shliq. Xavfliliklar har doim mavjud yoki vaqti-vaqti bilan sodir bo‘ladi. Bu sferaning joylashuvi asosiy to‘rtta variantda farqlanadi.(1.1 rasmga qarang)

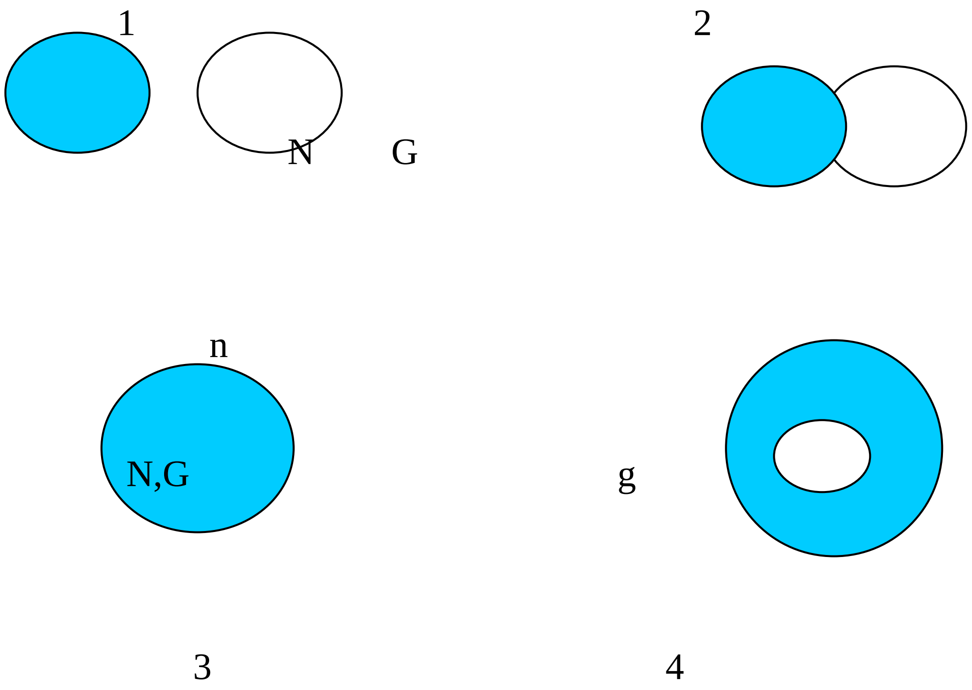

1.1-rasm. Gomosfera (G) va Nokrosferaning (N) joylashashish ehtimoli. 1-xavfsiz holat; 2-qisqa vaqtli holat yoki muayyan joydagi xavflar; 3- xavfli holat; 4-shartli xavfsiz holat.

Keltirilgan rasmdan aytish mumkinki, ya’ni to‘liq xavfsizlik gomosfera va noksosferani (1 variant) bo‘shliqda yoki ularni vaqtincha bo‘linganida ta’minlaydi. Ular qisman yoki to‘liq tutashganda, muayyan joyda yoki to‘liq xavfning (2-3-variant) qisqa vaqtli holati vujudga keladi. Xavfsiz holat odam noksosferada bo‘lganda shartli vaziyatda vujudga keladi, ammo xavfliliklarni neytralizatsiyalash uchun shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish yoki maxsus jihozlangan pana joylarda noksosfera ichida (kuzatish kabinalari, boshqarish postlari, statsionar yoki ko‘chma dam olish xonalari va boshqalar) bo‘lish lozim.

5. METROLOGIYA VA STANDARTLASHTIRISH.

Standart – deb standartlanadigan obyektga nisbatan qo'yilgan talablar, normalar va qoidalar kompleksini ko'rsatadigan va tegishli tashkilot tomonidan tasdiqlangan normativ – texnik xujjatga aytiladi. Demak, standart bu bir narsani har tomonlama ta'riflab beradigan xujjat, so'z bilan ifodalangan tasvir namuna ekan.

Konservalangan mahsulotga nisbatan standartni mahsulot ishlab chiqarish va sotish jarayonida iste'mol qiymatini solishtirib turish uchun etalon vazifasini o'taydigan normativ – texnik xujjat deb ta'riflash mumkin.

Normativ – texnik xujjat esa mahsulot tarkibini, tuzulishini, sifat va morfologik, organoleptik ko'rsatkichlarini normativlashtiradigan rasmiy nashrdir.

O'zbekiston resbulikanining mahsulotlar va xizmatlar sertifikatlashtirish to'g'risidagi qonun 28 dekabr 1993 yil qabul qilingan. Bu qonunning asosiy maqsadi va vazifalari shundan iboratki : odamning hayoti, sog'ligi, yuridik va jismoniy shaxslarning mol-mulki hamda atrof-muhit uchun xavfsiz bo'lgan mahsulotlarni realizasiya qilishni nazorat etib borish shu bilan birga mahsulotlarni jahon bozorida raqobat qila olishini ta'minlash. Shuningdek iste'molni tayyorlovchining (sotuvchining yoki ijrochining) vijdonsizligidan himoya qilish sertifikatlashtirish maqsadlarida amalga oshiriladi.

O'zbekiston respublikasining milliy sertifikatlashtirish eng yuqori organi – O'zbekiston respublikasining vazirlar mahkamasi xuzuridagi

O'zbekiston Davlat standartlashtirish, metrologiya va sertifikasiya markazi – «O'zbekiston Davlat standart» dir.

Viloyatda esa – Regonal standartlash - metrologiya va sertifikasiya markazi. Samarqand viloyatida Amir Temur ko'chasida joylashgan «Sertiko» hisoblanadi.

«O'zbekiston Davlat standart» viloyatda «Sertiko» bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirish organlarini va sinov labaratoriyalarini akkreditasiya qiladi.

Yuqorida qayd etilgan organlar sertifikatlashtirish organlari va akkreditasiya qilingan sinov laboratoriyalari sertifikatlashtirish qoidalariga rioya etishni amalga oshiradi.

Sertifikatlashtirishni tashkil etadilar va o'tkazadilar, milliy muvofiqlik sertifikatlashtirish rasmiylashtiradilar, beradilar yoki chet el muvofiqlik sertifikatlarini e'tirof etadilar. Sertifikatlangan mahsulotlar ustidan nazoratni amalga oshiradilar.

Sertifikatlashtirish majburiy va ixtiyoriy turda bo'ladi:

majburiy sertifikatlashtirishni o'tkazish ishlarini tashkil etish.

«O'z.Dav. standart» zimmasiga yoki uning topshirig'iga binoan regional organlariga topshiriladi. Buning viloyatimizda «Sertiko», «Samarqand konserva» ishlab chiqarish jamoa korxonasi akkreditasiya qilingan laboratoriya tomonidan o'tkaziladi.

Jaxonda sertifikatlashtirishning 8 turi mavjud, bizning viloyatimizda eng oddiy va arzon sxema bo'yicha olib boriladi. Bu 7 sxema bo'lib, namuna

materiallarini sinov markazlarida akkreditasiya qilingan labaratoriyalarida mahsulot namunalarini sinash bilan chegaralanadi.

5.1. Standartlashtirish, metrologiya, serfikatlashtirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasining qonunlari

Yuqorida ko'rsatilgan qonunlarning eng asosiy maqsadi – O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan ishlab-chiqarish korxonalari, shaxsiy (xususiy) ishlab chiqaruvchilar mahsulotlarining sifatini bozor iqtisodiyoti talablari darajasida hamda iste'molchi hayoti, mol-mulki va atrof-muhit uchun xavfsizligini ta'minlashdan iborat.

Qonunlarning mazmuni ma’ro’zalar matnining boshqa boblarida batafsil ko’rib chiqilishini nazarda tutib, bu yerda ularning faqat bo’limlarida ko’rsatilgan asosiy masalalarga e’tibor berish bilan chegaralanamiz.

O’zbekiston Respublikasining «Standartlashtirish to’g’risida»gi qonuni 1993 yilning 28 dekabrida qabul qilingan va 1994 yilning 28 fevralidan boshlab amalga kiritilgan. Qonun quyidagi bo’limlardan iborat:

- 1 Bo’lim. Umumiy qoidalar;
- 2 Bo’lim. Standartlashtirish bo’yicha me’yoriy hujjatlar;
- 3 Bo’lim. Standartlar ustidan davlat nazorati;
- 4 Bo’lim. Davlat standartlashtirish va nazorati bo’yicha ishlarni mablag’ bilan ta’minlash. Standartlarni qo’llashni rag’batlantirish.

Ushbu qonunning mazmuni 12 moddada izohlangan

Qonunning «Umumiy qoidalar» bo’limi (1-5 moddalar) standartlashtirishning asosi maqsadini, standartlashtirishning davlat tizimini, standartlashtirish bo’yicha ishlarni bajarish tartibini, standartlashtirish bo’yicha qonunlarni hamda halqaro shartnomalar va bitimlarni»; «Standartlashtirish bo’yicha me’yoriy hujjatlar» bo’limida (6-7 moddalar) O’zbekiston Respublikasi hududida qo’llaniladigan me’yoriy hujjatlarning toifalarini ularga qo’yiladigan asosiy talablar va standartlash bo’yicha me’yoriy hujjatlarning sertifikatlashtirish uchun qo’llanishi; «Standartlar ustidan davlat nazorati» bo’limi (8-10 moddalar) davlat nazorati organlari va obyektlarini, davlat inspektorlarining huquqlari va mas’uliyatlarini, standartlashtirish to’g’risidagi qonunlarni bo’zganligi uchun javobgarlikni; «Davlat standartlashtirish va nazorati bo’yicha ishlarni mablag’ bilan ta’minlash. Standartlarni qo’llashni rag’batlantirish» bo’limi (11-12 moddalar) esa davlat standartlashtirish va nazorati bo’yicha ishlarni mablag’ bilan ta’minlash masalalarini o’z ichiga oladi.

O’zbekiston Respublikasining «Metrologiya to’g’risida»gi qonuni ham 1993 yilning 28 dekabrida qabul qilingan bo’lib, 1994 yilning 28 fevralidan boshlab kuchga kirdi. Ushbu qonunda 22 modda bo’lib, ular quyidagi bo’limlarga kiritilgan:

- 1 bo'lim. Umumiy qoidalar;
- 2 bo'lim. Fizikaviy kattaliklar birliklari , ularni tiklash va qo'llash;
- 3 bo'lim. O'zbekiston Respublikasining metrologik xizmatlari;
- 4 bo'lim. Davlat metrologik tekshiruvi va nazorati;
- 5 bo'lim. Metrologiya bo'yicha ishlarni mablag' bilan ta'minlash.

Ushbu qonuning «Umumiy qoidalar» bo'limi 1-4 moddalarni o'z ichiga oladi. Unda metrologiyaning asosiy tushunchalari, metrologiya to'g'risida qonunlar majmui, halqaro shartnomalar va bitimlar, metrologiya bo'yicha faoliyatning davlat tomonidan boshqarilishi izohlanadi. «Fizikaviy kattaliklar birliklari, ularni tiklash va qo'llash» bo'limida 5-8 moddalar ko'rib chiqilgan. Unda fizik kattaliklar birliklari, fizik kattaliklar birliklarining etalonlari, o'lchash vositalari va o'lchashni bajarish uslublari to'g'risida ma'lumotlar berilgan. «O'zbekiston Respublikasining metrologik xizmatlari» bo'limi (9-11 moddalar) O'zbekiston Respublikasi metrologik xizmatining to'zilishini, davlat metrologik xizmatlarining tarkibini va yuridik shaxslar metrologik xizmatlarini o'z ichiga oladi. «Davlat metrologik tekshiruvi va nazorati» bo'limidagi moddalarda (12-20) metrologik tekshiruv va nazorat o'tkazish tartibi, ularning obyektlari, davlat metrologik tekshiruvi va nazoratining tadbiq sohasi, davlat metrologik tekshiruv va nazoratining turlari, o'lchash vositalarining tiplarini tasdiqlash, ularni qiyoslash va kalibrlash tartiblari ko'rsatilgan. «Metrologiya bo'yicha ishlarni mablag' bilan ta'minlash» bo'limi 21-22 moddalarni o'z ichiga oladi. Bu moddalarda metrologik ishlarni davlat tomonidan mablag' bilan ta'minlash va metrologik ishlar va xizmatlar uchun to'lov turlari ko'rsatilgan.

Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risidagi qonun ham 1993 yilning 28 dekabrida qabul qilinib, 1994 yilning 28 dekabrida kuchga kirgan.

Ushbu qonun O'zbekiston Respublikasida mahsulotni, xizmatni va boshqa obyektlarni sertifikatlashtirishning huquqiy, iqtisodiy, tashkiliy asoslarini hamda sertifikatlashtirishda qatnashuvchi tomonlarning huquqlarini, burchlarini va mas'uliyatini belgilaydi. U ham ma'lum modda va boblardan iborat. Qonuning mazmuni 23 moddada izohlangan. Uning quyidagi bo'limlari bor:

- 1 bob. Asosiy qoidalar (1-6 moddalar);
- 2 bob. Sertifikatlashtirish faoliyatiga umumiy talablar (7-9 moddalar);
- 3 bob. Mahsulotni majburiy va ihtiyoriy sertifikatlashtirish (10-19 moddalar);
- 4 bob. Kelishmovchiliklarni ko'rib chiqish. Sertifikatlashtirish to'g'risida qonunlarni bo'zganligi uchun javobgarlik (20-23 moddalar)

Qonunning «Asosiy qoidalar» bobida sertifikatlashtirish milliy tizimi; mahsulotni sertifikatlashtirish; muvofiqlik sertifikati; muvofiqlik belgisi; bir turdagi mahsulotlarni (ishlarni, xizmatlarni) sertifikatlashtirish, sinov laboratoriyalarini akkreditlash, sifat bo'yicha eksport-auditor, sertifikatlashtirish sohasida nazorat organi va tekshiruvchan nazorat tushunchalarining mazmuni, sertifikatlashtirishning maqsadi va vazifalari, sertifikatlashtirish to'g'risida qonunlar majmui, halqaro shartnomalar va bitimlar, O'zbekiston Respublikasining sertifikatlashtirish bo'yicha idoralari hamda sertifikatlashtirish obyektlari va subyektlari berilgan.

«Sertifikatlashtirish faoliyatiga umumiy talablar» bobida muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisining ishlab chiqaruvchiga beradigan huquqi, ularning tasdiqlanishi va Davlat reyestridan (ro'yxatidan) o'tkazilishi belgilangan. «Mahsulotni majburiy va ihtiyoriy sertifikatlashtirish» bobida sertifikatlashtirish ishlarini tashkil qiladigan organ, majburiy sertifikatlashtirishdan o'tkaziladigan mahsulotlarning tasdiqlanishi, majburiy sertifikatlashtirish shartlari (sinovning, akkreditlangan laboratoriyalar tomonidan o'tkazilishi, sertifikatlashtirish uchun arizachining pul to'lashi, majburiy sertifikatlashtirishdan o'tish kerak bo'lgan sertifikati yo'q mahsulotlarni reklama qilmaslik va hokazo), majburiy sertifikatlashtirishdan o'tkaziladigan mahsulotga qo'yiladigan talablar (sertifikatlashtirilmagan, sertifikatlashtirishdan o'ta olmagan, sertifikatining muddati o'tgan yoki sertifikati bekor qilingan mahsulotni sotmaslik), mahsulotni majburiy sertifikatlashtirishda ishlab chiqaruvchilarning, tadbirkorlarning vazifalari (majburiy sertifikatlashtirishdan o'tkazilishi kerak bo'lgan mahsulotni sertifikatlashtirishga taqdim etishi, sertifikatlashtirilgan mahsulotni sertifikatsiz sotmasligi, sertifikatlashtirilgan mahsulot me'yoriy hujjatlar talablariga javob

bermaganda uni ishlab chiqarishni va sotishni to'xtatish va boshqa talablar to'g'risida), tashqaridan keltiriladigan va tashqariga chiqariladigan mahsulotni majburiy sertifikatlashtirishdan o'tkazish tartibi, bu to'g'rida bojxona organlarining vazifalari, majburiy sertifikatlashtirish bo'yicha davlat tomonidan mablag' bilan ta'minlanadigan ishlar, majburiy sertifikatlashtirishga rioya qilish ustidan davlat tekshiruvi va nazorati, tekshiruvchan nazorat o'tkazadigan tashkilotlar, ihtiyoriy sertifikatlashtirishdan o'tkaziladigan mahsulotlar, ihtiyoriy sertifikatlashtirishni amalga oshiradigan subyektlar va ihtiyoriy sertifikatlashtirishning belgilanish tartibi ko'rsatilgan.

Qonunning ohirgi «Kelishmovchiliklarni ko'rib chiqish. Sertifikatlashtirish to'g'risida qonunlarni bo'zganligi uchun javobgarlik» bo'limida shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibi, sinov laboratoriyalarini (markazlarini) sertifikatlashtirish bo'yicha idoralarning javobgarligi hamda tayyorlovchilar, tadbirkorlarning majburiy sertifikatlashtirish qoidalarini bo'zganligi uchun javobgarligi izohlangan.

O'zbekiston Respublikasining «Oziq-ovqat mahsulotlari sifati va xavfsizligi to'g'risida»gi qonuni 1997 yilning 30 avgustida qabul qilingan bo'lib, 18 moddadan iborat. Qonunning birinchi moddasida uning maqsadi, ikkinchi moddasida – ushbu qonunda ishlatilgan asosiy tushunchalarning mazmuni, uchinchi moddasida esa oziq-ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risidagi qonunlar majmui belgilangan. Bundan tashqari, qonunning to'rtinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini va xavfsizligini ta'minlash sohasida davlat boshqaruvi organlari (oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligini ta'minlaydigan tashkilotlar va ishlar), beshinchi moddasida mahsulot sifati va xavfsizligini ta'minlash sohasida davlat tomonidan me'yorlashtirish (sanitar, veterinar,fitosanitar, gigiyenik me'yorlarni va davlat standartlarini belgilash), oltinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarini, uning uchun mahsus ishlab chiqariladigan va u bilan kontaktda bo'ladigan jihozlarni davlat ro'yxatidan o'tkazishga (ro'yxatga oladigan organ va unga qo'yiladigan talablar), yettinchi moddasida esa oziq-ovqat mahsulotlarini, texnologiyalarini, jihozlarini, uni ishlab

chiqarish, saqlash, tashish va sotish uchun mo’ljallangan vositalarni sertifikatlashtirish masalalari ko’rsatilgan.

Qonunning sakkizinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligi ustidan nazorat va tekshiruvlarga, to’qqizinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini va xavfsizligini ta’minlash bo’yicha chora-tadbirlarni rejalashtirishga, o’ninchi moddasida yangi oziq-ovqat mahsulotlarini yaratish va ishlab chiqarishga, o’n birinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarishga, o’n ikkinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarini qadoqlash, o’rash va markalashga, o’n uchinchi moddasida oziq-ovqat mahsulotlarini saqlashga va tashishga, o’n to’rtinchi moddasida ularni realizasiya qilishga qo’yiladigan talablar belgilangan.

O’n beshinchi moddada O’zbekiston Respublikasi hududiga oziq-ovqat mahsulotlarini keltirish, o’n oltinchi moddada inson hayoti va sog’lig’i uchun xavf tug’diradigan oziq-ovqat mahsulotlarini muomaladan chiqarish, o’n yettinchi moddada qo’yilgan me’yor va qoidalarga mos kelmaydigan oziq-ovqat mahsulotlaridan foydalanish va yo’q qilish, o’n sakkizinchi moddada esa oziq-ovqat mahsulotlari sifati va xavfsizligi to’g’risidagi qonunni bo’zganligi uchun javobgarlikka tortish tartiblari qo’yilgan.

VI.IQTISODIY QISM

Bitiruv malakaviy ishimning mavzusiga ko'ra "Tamaki bargini saqlash va dastlabki qayta ishlash kichik korxonasini" loyixaladik. Loyihalanayotgan kichik korxonasini quyidagi iqtisodiy ko'rsatkichlarini aniqlaymiz;

1.Korxonaning **Umumiy daromadi.**

2. Umumiy xarajatlar.

3. Foyda.

4. Rentabellik darajasi.

5. Qoplash muddati

Buning uchun, Urgut tumanida mavsymda 8,5 miyng tonna tamaki etishtirilishini bilgan holda uni saqlash va qayta ishlashdan keladigan iqtisodiy samaradorlikni hisoblaymiz.

Agar 1 kg tamaki bargini urtacha 1,500 sumdan olsak, 1tonna tamaki bargini 1000x1500 = 150000 sum, yani 8,5 x150 = 12750000000=**12750000** ming sum bo'ladi.

1 ta avtomobilga 10 tonna olma ketishini hisobga, 8500/10=850 reys qilinadi. har reysga 50 ming sumdan yo'l haqi bersak: 850x50=**42500** ming sum xarajat qilinadi. Mahsulotni ortish tushirish va omborxonaga joylash uchun 1 kilosiga 100 sumdan sarflasak; 8500x10000=85000000 sum =**85000** ming sum bo'ladi.

Umumiy xarajat: 12750000 +42500 +85000 = 12877500 ming summ bo'ladi.

Agar 1500 ishchi ishlasa va 1 kishi 7 oy mabaynida oyiga 600000 sumdan jami 4200 ming sum, mavsumda ish haqi **6300000** ming bo'ladi.

Elektr energiyasi uchun 10000000 sum=**10000** ming sum sarflansa va omborxonani qurish uchun **600** ming sum arenda sarflansa.

Umumiy xarajatlar: 12877500 +6300000 +10000+600000 = 19787500 ming sum bo'ladi.

Tamakini sotish evaziga; 7000 tonna mahsulotni 11000 sumdan sotsak

7000x11000=77000000 ming sum daromad qilamiz.

Umumiy daromad: 77000 000 ming sum bo'ladi.

Foydani topamiz:F=D-T= 7700000-19787500 = 57212500 ming sum bo'ladi.

Rentabellik darajasi: R_d =F/Tx100=57212500/19787500 =289%

Qoplash muddati Q_m =T/F= 19787500/57212500 =0,35 =4 oy =1yil.

Asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar jadvali.

	Ko'rsatkich nomi	O'lchov birligi	Miqdori
1	Korxonaning umumiy daromadi	Ming so'm	**77000000**
2	Korxonaning umumiy xarajati	Ming so'm	**19787500**
3	Foyda	Ming so'm	**57212500**
4	Qoplash muddati	Yil	**4 oy.**
5	Rentabellik darajasi	Foizda	**289%**

7. FOYDALANILGAN ADABIYoTLAR RO'YXATI.

1. Karimov. I. A. Dehqonchilik taraqqiyotidan manbai , Toshkent O'zbekiston 1994 yil.
2. Karimov. I. A O'zbekiston iqtisodiy isloxatlarni chuqurlashtirish yo'lida. O'zbekiston 1995 yil.
3. Karimov I.A. "Prezident ma'ruzalari bo'yicha uslubiy qo'llanma, Toshkent- 2012.
4. Karimov I.A. "O'zbekiston – bozor munosabatdariga o'tishning o'ziga xos yo'li", Toshkent- 1994.
5. Karimov I.A "O'zbekiston iqtisodiy-siyosiy rivojlanishining asosiy yo'nalishlari", Toshkent-1995.
6. Karimov I.A. "O'zbekiston iqtisodiy isloxatlarni chuqurlashtirish yo'lida", Toshkent-1996.
7. Bo'riyev X. Ch. , Rizayev R. "Meva uzum mahsulotlari va texnologiyasi" Toshkent "Mehnat".1996 yil.
8. Bo'riyev X. Ch. Jo'rayev R. J. Alimov O. A. Meva sabzavotlarni saqlash va ularga dastlabki ishlov berish. "Mehnat" Toshkent. 2002yil.
9. Jo'rayev R. J., Rizayev R. "Meva ekinlari maxsulotlarini saqlash va ularga dastlabki ishlov berish texnologiyasi". Toshkent. 2003 yil.
10. Ribakov A. A., Ostraxuva S. A. ,"O'zbekiston mevachiligi" Toshkent. "O'qituvchi". 1980 god.
11. Ribakov A. A. "Bog'bonlar va tokchilik uchun spravichnik" Toshkent. 1960
12. Mirzayev M.M, Sobirov M.K "Bog'dorchilik" Toshkent. "Mehnat". 1987
13. Mirzayev M.M, Sobirov M.K "Bog'dorchilik" Toshkent. "Mehnat". 1987
14. Mirzoxidov Sh, Komilov M. "Meva va uzum quritish hamda konservalash". O'zbekiston 2001 yil № 6.
15. Oripov. R, Sulaymonov. I, Umirzoqov. E. "Qishloq xo'jalik maxsulotlarini saqlash va dastlabki qayta ishlash texnologiyasi" Toshkent. "Mehnat". 1991 yil.
16. Bo'riyev X. Ch. Jo'rayev R. J. Alimov O. A. Don va don mahsulotlarini saqlash. "Mehnat" Toshkent. 2002yil.
17. Tamakichilik qo'llanmasi – Samarqand. 2012 yil.
18. Internet saytlari.